

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO: 10
TARİH ŞUBESİ YAYINLARI NO: 9

MISIR SÂLNÂMESİ

1871

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Arş. Gör. Sevda ÖZKAYA ÖZER

ELAZIĞ
2005

Eserin Adı: Mısır Salnâmesi, 1871, VIII+46 s

Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. M. ÖZTÜRK-Arş. Gör. S. ÖZKAYA ÖZER

Basım Yeri: Fırat Üniversitesi Basımevi-ELAZIĞ

Basım Tarihi: Kasım 2005

Baskı Adedi: 500

Dizgi: Doç. Dr. Enver ÇAKAR

ISBN: 975-394-052-01

MISIR SÂLNÂMESİ

1871

L'EGYPT

1871

Ou Geographie Agricole, Industrielle et Commerciale
De L'Egypt

Situation Geographique-Population-Divisions Politiques-Climat-Nil-Productions Vegetales, Animales et Minerales-Lacs-Voies de Communication: Routes, Canaux, Rivieres Navigables, Chemins De Fer et Lignes Telegraphiques-Principales Industries et Exploitations-Peches-Ports de Commerce du Nil, De La Mediterrance, De La Mer-Rouge-Canal de Suez-Pordsaid-Ismaïliyah-Suez-Commerce-Monnaies, Poids, Mesures-Institutions de Credit-Mucabeh-Grandes Compagnies Commerciales et Postes-Supplement Staisque de L'almanach de Gotha

PARIS

IMPRIMERIE DE VICTOR GOUPY

RUE GARANCIERE, 5

1871

ÖNSÖZ

Tarihimize 19. yüzyılın ortalarında giren sâlnâme, kelime anlamı itibariyle yıl demek olan *sâl* ile, mektup-kitap anlamına gelen *nâmenin* birleşmesinden oluşmuştur ve yıllık anlamına gelmektedir. İlk resmi sâlnâme yazımı Sadrazam Reşit Paşa' nın düşüncesi ile gerçekleşmiş¹ ve daha sonra, geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan Osmanlı Devleti'nin halkı gelişmeler konusunda bilgilendirmek, yönetim ile halk ilişkisini geliştirmek amacı ile her vilayette kurduğu matbaalarda sâlnâmeler yayınlanmaya başlamıştır.

Bu sâlnâmeler içerisinde geçmiş yıllara veya bir yıla ait olaylar, konu edinilen mahallin idarî, iktisadî, coğrafi, tarihî, demografik yapısı, eğitim ve kültür hayatı hakkında özet bilgiler verilir. Osmanlı tarihinin ilk elden kaynaklarından biri olan bu belgeler, araştırmacılara nüfus, üretim, ihracat ve ithalat gibi konularda istatistikî bilgi vermesi, yazıldığı dönem içerisinde idarî bölünme, devlet kadrolarını işgal eden kimselerin künyeleri ve zaman zaman biyografileri hakkında bilgi vermesi bakımından da çok önemlidir.

Sâlnâmeler şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

1. Askeri Sâlnâme
2. Bahriye Sâlnâmeleri
3. Devlet Sâlnâmesi
4. Hariciye Sâlnâmesi
5. İlmiyye Sâlnâmesi
6. Maarif Sâlnâmesi
7. Rasadhâne-i Âmirenin Sâlnâmesi
8. Rusûmat Sâlnâmesi
9. Vilayetler ve Bazı Eyaleti Mümütaze Sâlnâmeleri

¹ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 297- 301, Hasan Duman, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, c.1, Ankara, 1999, s. 1, 5.

10. Özel Kurumlar ve Şahıslar Tarafından Hazırlanan ve Neşredilen Sâlnâmeler².

Çalışmamızın konusu olan Mısır Sâlnâmesi, ait oldukları yerin coğrafi, idarî, siyasî, kültürel ve özellikle iktisadî durumları, nüfusları hakkında bilgi veren vilayet sâlnâmeleri arasında geçmektedir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki Mısır, söz konusu dönemde vilayet değildir ve özel statüye tâbi bir Osmanlı ülkesidir. Bu Osmanlı ülkesi hakkında yazılmış olan sâlnâme, H.1288 (M. 1871) tarihlidir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, İstanbul Millet Kütüphanesi ve İstanbul Belediye Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunmak üzere 3 nüshadır (bkz. Hasan Duman, *Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri Toplu Kataloğu*, c. 1, Ankara 1999, s.120). Dili Türkçedir, 66 sayfadan oluşmakla birlikte sonradan 3 sayfa ilave edilmiştir. Paris Victory Goupy Matbaası'nda M. 1871 tarihinde basılmıştır. İstanbul Millet Kütüphanesi'nden ulaştığımız Mısır Sâlnâmesi özellikle 19. yüzyılın ortası ve ikinci yarısında Mısır'ın coğrafi konumu, nüfusu, idarî, iktisadî vaziyeti, limanları, şehirleri, sanayii hakkında bilgi vermektedir.

Yayınladığımız bu sâlnâme, Mısır'ın ilk ve tek sâlnâmesidir. Şimdilik bilinmeyen sebeplerden dolayı Mısır'ın başka sâlnâmesi yayınlanmamıştır. Elimizdeki nüsha da nadir nüshalardan olup, yukarıda zikri geçen kütüphanelerde mevcuttur. Dolayısıyla 19. yüzyılın ikinci yarısına ait resmî bilgilerin bulunduğu nadir eserlerdendir.

Sâlnâmeyi yayınlarken olabildiğince metne sadık kalmaya çalıştık. Ancak metinde "itdi, idilmiş, virüb, dinür, hidmet" vb. kelimelerini, metnin okunmasını kolaylaştırmak maksadıyla günümüz telaffuzuna uygun olarak "etti, edilmiş, verip, denir, hizmet" şeklinde yazmayı tercih ettik. Zaten bu ve benzeri kelimeler eski harflerle metindeki gibi yazılır fakat, okunurken, bugünkü telaffuz ile okunur. Biz de bu usulü tercih ettik. Özel isimlerdeki transkripsiyon işaretlerini kullanmadık. Mesela, *İsma'il*, *'Abdullah*, *'Ali* gibi isimlerdeki transkripsiyon işaretlerini kaldırarak, *İsmail*, *Abdullah* ve *Ali* şeklinde verdik. Böylece metin daha akıcı bir hal almış oldu. Metinde noktalama işaretleri bulunmadığından, yer yer noktalama işaretleri vererek, akıcı bir üslup sağlamaya çalıştık. Teknik zorluklardan dolayı belli başlı transkripsiyon işaretlerini kullandık. (١), (٢) ve (٣) ile yapılan uzatma ve

² Midhat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 297- 301; Hasan Duman, *a.g.e.*, c. 1, Ankara, 1999, s. 1, 5.

inceltmeleri (^) ile, (ε) harfini (') , (Ϸ) harfini (') ile gösterdik. Bazı cümlelerin sonunda -dir, -dır veya yerine göre -eyledi, -oldu eklerini parantez içinde vererek metni tamamlamaya çalıştık. Sayfa numaralarını çevrilen metin içinde gösterdik. Metindeki bazı bilgilerin daha anlaşılır olmasını ve takip edilmesini kolaylaştırmak amacıyla tablolar halinde verdik. Dipnotları sâlnâmedeki gibi numaralandırdık ve hicrî olarak verilen tarihlerin hepsinin yanına miladî karşılıklarını verdik.

Mısır sâlnâmesine ulaşmamızda bize yardımcı olan İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür eder, çalışmamızın araştırmacılara faydalı olmasını dileriz.

Kasım 2005, Elazığ

Prof.Dr.Mustafa ÖZTÜRK

Arş.Gör.Sevda Özkaya ÖZER

SÂLNÂME
MISIR
1871
Fî Sene 1288

Hükûmet
Mevkî'-i Vâhât
Mısır Sekenesi
Taksîm-i İdâre
İklim
Nil ve Mikyâs-ı Ravza
Hâsılât-ı Nebât ve Hayvân ve Ma'den
Göl
Enhâr ve Tarîk ve Mesâlik Nil-i Cendel, Sikketü'l-Hadîd
Kerbân Yolları Telgraf
Sanâyi'
Sayd
Ticâret Limânları ve İskeleleri Kâhire, Bulak, Fava
Mansûre, Zekâzik, Benî Suveyf, Minye, Manfulut, Asyût, Circâ, Kana,
Esnâ, Asvân, İskenderiye, Reşîd, Dimyât, Kasir, Masu'a
Süveyş Kanâli
Porsa'id
İsmâiliye
Süveyş
Ticâret
Meskûkat
Mikyâs ve Mikyâl ve Mîzân
İ'tibâr-i Mâli ve Mukâbele

(s.2) HÜKÜMET

Mısır Hükûmeti Âli-i Mehmed Âli'ye verâset tarîkiyle münhasır, bu verâset hâliyâ Hidiv-i Mısır İsmâil Pâşâ Hazretleri'nin doğrudan doğruya evlâdınadır. El-yevm veli'ahd Tevfik Pâşâ Mısır'ın Bab-ı Âli'ye senevî maktu' bir vergi ile ve diğerk ba'zı şurût ile irtibâtı var(dır).

1283'den beri (M.1866-67) "*Şarai'n-Nüvvâb*" Meclisi var. Bu Meclis, ahâli tarafından intihâb olunur vükelâ-i ahâlidir. Sâl-i hâlde intihâb hakkına daha tevsî' ve hürriyet verilmiş mecâlis-i müdiriyete a'zâ intihâb için rey vermeye herkesin hakkı var, yalnız ashâb-ı emlakdan olması şart ve her bir Mısırî bir cinâyet veyâ kabahâtle fezâhatı olmadıkca mecâlise intihâb olunabilir.

Yine sâl-i hâl icrâ'âtındandır ki Kâhire, İskenderiye, Dimyat ve Reşîd şehirleri ke'l-evvel sâlyânedan mu'âf iseler de hâsilât-ı dâhiliyeden bu şehirlere idhâl ile sarfolunacak erzâk üzerine kara gümrüğü vaz' olunmuş yani şöyle bi'l-vâsıta vergi ile mükellefdirler. İşbu karar fî 22 Cemâziye'l-Ahîr 1288 (9 Eylül Frengî 1871) düvel-i ecnebiye konsoloslarına dahi tebliğ olunmuşdur.

Bu yıl fî 20 Safer tevsî' ve inşâ'atına mübâşeret olunan İskenderiye Limânı dünyanın birinci limânlarından olsa gerekdir.

(s.3) Mısır, 24 ve 32 derece ve 40 dakika 'arz-ı cenûbî ile 28 ve 31 derece tûl-i şarkî beyninde bir kıt'adır (mebde'-i tûl Paris).

Şark ve garbındaki cibâl-i gayr-i müsmîresiyle beraber tûl-i şimâlden cenûba 2.600 ve 'arz-ı mutavassıtı 765 kilometrodur. Çevresi 8.000 kilometre ve sathı 2.400.000 kilometre terbî'an.

Şimâlen haddi Akabe'den (İskenderîye'den 225 kilometre şimâlî garbîde) El-Arîş'e dek 640 kilometre, Bahr-i Sefîd şarkdan hudûdu El-Arîş'den Bahr-i Ahmer Körfezi dibinde Akabe'ye bu hat 225 kilometre kadar gelir. Asya ile Mısır'ı fasl eder. Akabe'den Süveys'e 500 kilometre, Süveys'den Kasîr'e 500, Kasîr'den Bernis'e 300, Bernis'den Sevâkin'e 650 ve Sevâkin'den Masû'a'ya 440 mümtedd olur ki El-Arîş'den Masû'a'ya dek bu hatt-ı tahdîd 2615 kilometre gelir.

Masû'a'dan Medine-i Mehmed Âli'ye dek (Büyük Mehmed Âli'nin binâsı Hartûm'dan 600 kilometre bu'dda Nil-i Ezrâk üzerine mebni) 750 kilometre imtidâd eder ki Mısır ile Habeş beyninde hatt-ı fâsıldır.

Medine-i Mehmed Âli'den Nil-i Ebyâdın cebel-i kura bıraktığı mahalle dek 750 ve oradan şimâle doğru Dankala hizâsında Vâdi-i Nehr-i Yâbis'e

kadar 1400 kilometro bu hatdır ki Mısır'ı Darfûr kıt'asından ve Libya Çölü'nden fasleyler. Vâdi-i Nehr-i Yâbis'den Vâhâtü'd-Dâhil'e dek 800 kilometro(dur). Bu vâh Asyût'dan 260 kilometro cenûb-i garbidedir. Ondan sonra vâhât sırasıyla hudûd-u garbîyi ta'yin eder ve 675 kilometro mümtedd olur. En son vâhâ Asyût Vâhı'dır, Cîze ehrâmından 460 kilometro cenûb-i garbîde(dır). Asyût vâhından Bahr-i Sefîd sahilinde cebel-i 'Akabeye dek 325 kilometro hesâb olunur.

(s. 4) **Vâhât:** Çöl ortasında münbit adalardır, müfreden de *vâh* denir. Nitekim Makrizî Musa İbn-i Nusayir'in gittiği mahâli "*el-Vâhü'l-Aksâ*" yazar.

Avrupa lisanlarında *Oasis* yazılan kelime iş bu vâh olacaktır ba'zı eski tarihlerde *Avasis* yazdıkları dahî budur. Kelimenin aslı Ferâ'ineden birinin ismi olduğu zannolunmaktadır.

Mısır vâhâtı eski Rumlar vaktinde Büyük Vâh Küçük Vâh deyu ikiye taksim olunurdu. Hâliyâ *el-Vâhâtü'l-Hârice* (Büyük Vâh), *el-Vâhâtü'd-Dâhile* (Küçük Vâh) nâmlarıyla ma'ruflar. Vâhât-ı Hârice, Mısır cenûbunda beyne'l-cebeleyn, Herodot'un zikrettiği büyük vâh burasıdır, eski Yunan tarihlerinde "arz-ı mübâreke" ma'nâsında tesmîye ettikleri mahal dahi budur. Hâliya Vâhât-ı Hârice âhâlisi 4.500 nüfûs, Vâhât-ı Dâhile ki *Vâhât-ı Bahriye* yâhûd *Buhayra* denir. Vâhât-ı Hârice şimâlinde ve Fayyûm nâhiyesinin cihet-i garbîyesinde tûli 40 ve 'arız 12 kilometro olur, hadradır âhâlisi takrîben 2.500 nüfûsdir.

(s. 5) MISIR SEKENESİ

Fî 1263 ibtidâsında 16 Kânûn-ı Evvel 1849 Mısır nüfûsu şöyle idi;

--	--	NÜFÛS
Aşağı Mısır	(Mısır-ı Süflâ)	2.779.667
Orta Mısır	(Mısır-ı Vüstâ)	519.582
Sa'id	(Mısır-ı Ulyâ)	1.163.995
Fî 1263 (1849)	Cem'an	4.463.244

O tarihinde nüfus-u ecâ nib	--	60.000
1263'(M.1846-47)den ilâ Ramazân 1286 (M. 1869-70) (ibtida-i sâl 1870)	tezâyüd (eden) nüfus-u ecâ nib ¹	99.271
1263'den ilâ Ramazân 1286 tezâyüd-i tevellüdât	--	592.550
fi Ramazân 1286 (M. 1869-70) Mısır nüfusu	--	5.215.065
Masu'â ve Sevâkin ve Sudan ve mülhakat nüfusu	--	takriben 2.784.930
--	--	8 milyon

Cem'an sekiz milyon nüfus fi Ramazân 1286'dır, ibtidâi 1870 bu nüfûsdan (s. 6) kırkda 38 takriben Müsülman, bâki Hristiyan ve Yehûd. Mısır'da Türk nüfusu Kıbtîlerin nüfûsuna müsâvidir. Mısır seknesi san'at ve hizmetçe beş sınıfa taksîm olunabilir;

1. Müsülmanlar ki Arablar zirâ'at ve hirâset ederler.
2. Türkler ekseriyâ hükûmet işlerinde ve memûriyetlerde.
3. Kıbtîler yani asıl Mısırlılar kitâbet, muhasebe ve defter hizmetlerinde².
4. Afrika Arabları hizmetkâr ve sakâ.
5. Avrupalılar; ticâret ve sarraflık ve komisyonculuk ve simsarlık ve gazetecilik gibi işlerde bulunurlar. Avrupalıların sâkin olduğu ve ihtilât ve mu'âmele eylediği şehirler Kâhire, İskenderiye, Dimyât, Tanta, Reşîd, Süveys, Suyût, Limân-ı Sa'id, İsmâiliye şehirleridir.

Fi 1286 (M. 1869-70) hâricden Mısır'a girenler 133.672 nüfûsa bâliğdir ki bunlardan heman beşde biri Mısır'da temeskün eylemiştir

¹ Şu 24 saat içinde Mısır'a giren ecâ nib nüfusu 794.172 olup sekizde biri Mısır'da temeskün eylemiştir. Bunlardan 50 bin İskenderiye'de 20 bin Kahire'de, bakiden ekserisi Süveys Kanalı etrafında'dır.

² Eski Mısırîler Kiyanyan vaktinde Fars ile ve Batlamyus ve Kostantin zamanlarında en-nuz ile çok karışmış idiler. El-yevm Mısır'da Kıbt denilen nüfus-ı kalile işbu melezler zürriyâtı zannolunmaktadır Kıbt kelimesi eski Mısırîlerin sannı olan: Kıbt (cebet) nâmında geldiği mütâla'a olundukda zann-ı mezkûr bu'du'l-ihimâl değildir.

TAKSÎM-i İDÂRE

Mısır beş kıt'aya münkasim:

1. Mısır-ı Süflâ
2. Mısır-ı Vüstâ
3. Mısır-ı Ulyâ
4. Sûdân
5. Masû'a ve Sevâkin

Süveyş Kanalı bir kıt'a-i cedîde 'addolunabilir.

Mısır-ı Süflâ: 6 müdiriyet (eyâlet), 29 aksâm (kazâ), 2187 karye (köy);
(s. 7)

1. **Müdiriyet-i Buhayra:** Merkezi Demenhûr, 4 kazâ, 440 karye
2. **Kalyubiye** :Merkezi Kalyub, 3 kaza, 150 karye
3. **Şarküye** :Merkezi Zekazik, 5 kaza, 399 karye
4. **Menufiye** :Merkezi Şeybin el-Kum, 4 kaza, 322 karye
5. **Garbîye** :Merkezi Tantada, 9 kaza, 564 karye
6. **Dakhiliye** :Merkezi Mansûre, 4 kaza, 466 karye

Mısır-ı Vüstâ : 3 müdiriyet, 6 aksâm

7. **Cize** :Merkezi Cize, 3 kaza, 160 karye
8. **Benî Suveyf** :Merkezi Beni Suveyf, 3 kaza
9. **Fayyûm** :Merkezi Fayyûm
10. **Minye ve Beni Mizar** :Merkezi Minye, 3 kaza

Sa'id: Ki Mısır-ı Ulyâ, 4 müdiriyet, 15 aksâm

12. **Asyût** :Merkezi Asyût, 6 kazâ
13. **Circâ** :Merkezi Sûhâc, 4 kazâ
14. **Kana ve Kasîr** :Merkezi Kana, 3 kaza
15. **İsnâ** :Merkezi İsnâ, 2 kaza

Sûdan: Cendel-i Sâni ve Râsen'deki Memâlik-i Mısriye Sûdân'dır. Hidiv-i Mısır cânibinden mansûb hükümdâr ile idâre olunur, merkez-i vilâyet Hartûm; bu vilâyet 6 müdiriyete münkasımdır;

1. Dankala ve Berber
2. Tâk
3. Hartûm
4. Sennar
5. Kordufan
6. El-Ceralebeyz El-Bahrü'l Ebyâd

Masû'a ve Sevâkin : Hidiv-i Mısır cânibinden mansûb muhâfız ile idâre olunur.

Kâhire, İskenderiye, Reşid, Dimyat, el-Arîş, Süveys, İsmâiliye, (s. 8) Pordsa'id, Sevâkin, Masû'a, Useyr muhâfızlarla idâre olunurlar. Her merkez-i müdiriyette bir ser-tabib ve bir ser-mühendis vardır ve kazâlarda etba'i ve mühendisin mevcûd ve her müdiriyette bir hastahâne ve bir zâbıtâ konağı ve bir de meclis konağı vardır. Bunlardan başka idâreyi teftiş için bir müfettiş ve iki müfettiş mu'âvini ve köprülere ve kanâllara iskâye nezâret için iki mühendis ve sıhhat-i 'âmmeyi teftiş için iki tâbib memûrdur. Mehâkim-i Ulâ çok ve her yerde mevcûd istinâf mahkemeleri Mısır için İskenderiye'de ve Kâhire'de ve Beni Suveyf'de ve Sa'id için Asyût'dadır bi'l-cümle mehâkim Kâhire'de Meclis-i Ahkâma râcidir.

İKLİM

Mısır derecesinde bulunan âkâlîme-i sâirede ihtilâf havâ-i mevâki'in irtifâ'ı ve inhifâzına fakat Mısır'da Nil'den takrîb ve tebâ'ude tâbi'idir şöyle ki Nil'den tebâ'id edildikçe ziyâde sıcak bulunur, bir çeyrek uzaklaşınca bu ihtilâf hissolunur. Yağmur nâdir, ei-yevm Mısır ameliyât-ı medeniyetin terakkîsiyle Fransa'da Nis gibi addolunmaktadır. Sıhhat arayan ağniya ve husûsen marâzî her faslın i'tidâlini Mısır'da bulabilir. Kışı mesela Sa'id içinde geçiren hiç soğuk hissetmez, yaz ise sevâhil havası pek mu'tedildir. Mısır yaz gündüzleri sıcaklık olur, fakat akşam olunca karayel çıkar gündüz sığağını hemen 20 dereceye kadar indirir, havayı tazeler Mısırîlerin yaz geceleri tâm, hevâsı ömürdür. Mısır'da semâ açık, hava sâlim vefiyat ve tevellüdât 'adedleri birbirine nisbet olundukda her yıl tevellüdât kırk bin nüfûs tezâyüd edilmektedir. Min 1272 (M. 1855-56) (s. 9) ilâ 1282

(M.1865-66) on bir senelik alınmış Mısır tahrîrine nazaran senevî tevellüdât 40.592 nüfûs vefiyâtdan ziyâde(dir). Fî 1282 (1865-66) nefsi-i Mısır'da yani 5 milyon şu kadar nüfûs arasında hastalanıb da müdâvât olunanlar fakat (yalnızca) 71.172 nüfûsa bâliğ (olmuştur). Mısır havâ ve ikliminden bahseden bir Avrupalı mü'ellif der ki "dünyanın cinân-ı adnî Mısır'dır".

NİL

Nil menbâ'ına ale'l-yevm sahîhe isâbet olunamadı. Nil yatağı 30 derece 'arzına dek beyne'l-cebeleyn Vâdi'i Tenk'dir. O 'arzda Arab ve Libya Dağları ayrılır oraya *Batne'l-Bakre* derler. Büyük Napolyon Batne'l-Bakre'de bir şehir binâ etmesini kurmuş ve Büyük Mehmed Âli orada meşhur geçidi yaptırmış idi. Kadimen Batne'l-Bakre'de bir çok cedveller ayrıldığı ma'lûm ise de şimdi fakat (yalnız) iki büyük kol ayrılıyor ki biri şarka Dimyât'a ve diğeri garba Reşid'e bu iki kol yanında 'arz müsellesü's-şekl (üçgen) olduğundan eski en-nüzuller "*Delta*" tesmiye etmişlerdi. Bu deltâyı Nil getirib doldurduğuna dâir kudemânın tahminleri el-yevm tasdik olunmaktadır.

Büyük Mehmed Âli'nin açtığı Mahmûdiye Kanâli ki İskenderiye'ye gelir Reşid kolundan alınmıştır. Nil vakt-i baharda aktâr-ı hatt-ı istivâde yağın yağmurlar suyuyla şems re's-i ser tanda iken feyezân edip etrafını basar. İşte Mısır'ın hâsılatı bu feyezândır. Şöyle ki bu mâ'i feyyâzı her tarafa harıklarla icrâ ederler ve su çekildiği vakit bıraktığı balçık pek münbit olduğundan ârz-ı Mısır'da fevkâlâde hâsılât olur. Bu feyezân beş altı bin yıldan beri böylece fâ'ide üzere dir.

Rûy-i 'arzda yalnız Mısır'dır ki oranın matbû'u Birinci Napolyon'un (s. 10) ta'birince "yağmura hâkim"dir. Şöyle ki; Nil, hüsn-ü taksim ile idâre ve ifâze ederse Mısır'ı 'imâr eder, sû'i taksîm ile harâb eyler. Napolyon demiş ki "Mısır'ın Batâlise vaktinde ma'mûriyetine ve Rûm Hükûmeti'nde tedenniyesine, Etrâk elinde harâbına sebep işte bu su idâresidir". "Mikyâs-ı Ravzâ" bir mermer direkdir ki 16 zirâ'-ı Mısırîye münkasım Nil'in bu mikyâsdaki üçüncü zirâ'adan tenzîli ma'lûm değil(dir). Bu zirâ' 540 milimetro feyezânı Nil'de su 13 zirâ'a ve üç rub'a terakkî eyledikde üçden yukarı münâdîler feyezânı i'lâna başladılar. Bu i'lân günü büyük şenlik vaktidir. Mikyâs-ı Ravzânın bânisi Emeviyye'den Süleyman'dır. Fî sene 97 (M. 715-716). Ondandır üç kere ta'mir olunmuş;

1. Me'mûn fî 199 (M. 814-815) ta'mir eyledi.
2. Mustansır Billah ta'mir ile üzerine li-ecli'l-hâfize bir kubbe binâ etti.

3. Fransız mühendisler Fransız'ın Mısır'a duhûlünde (Nil'e dâ'ir daha tafsîl için enhâr bahsine müracaat)

HÂSILAT

Mısır hâsılâtı yalnız Nil feyzânıyla olduğu anlaşılırdıysa şimdi deriz ki Nil Suyu ayrışmayan arâzi münbit değildir. Binâenaleyh Sa'id-i Âla gayr-i münbit Vast-ı Mısır: hububatca pek bereketli delta zirâ'at ve sanâ'at ve ticâret mahalli Nil'e doğru gelindikce ibtidâ'i eğrelti otları görülmeye başlar, andan sonra çalı ba'dehu temür-i hindî ve daha sonra hurmalık el-yevm Mısır'da zirâ'at olunan ârâzi 3 milyon feddandır. Senevî hâsıl olan buğdây-ı mısır, buğday, bakla ve diğer hubûbât 15 milyon hekto litrodan aşağı değil(dir). Pirinc 200 bin hekto litro, pamuk (s. 11) iki buçuk milyon kantar (150 milyon kilogram), keten bir buçuk milyon kilogram, hınta 3 milyon, şeker 800 bin, Natrûn 5 milyon, yün 2 milyon kilogram, hurma pek çok ise de mahâllinde sarf olunduğundan mikdâr ve kıymeti bize meçhûl(dur). Ma'lûm ki şu gösterdiğimiz mekâdir-i hâsılât ba'zı sâl biraz aşağı ve kimi yıl daha yukarı olur. Vâhât-ı Hârice hurma, akasya, zeytun, portakal, limon, ağaçlarıyla hazır eder, ortasından bir nehir geçib suvarır sonra kunda batıb gâib olur, pirinc, buğday dahi zer' olunur. En mebzûl Vâhât-ı Dâhile dahî münbit ve bereketlüdür. Nar, erik, şeftali, portakal, limon, hurma, muz, asma ağaçlarıyla doludur pirinc dahi zer' olunur.

NEBÂT

Büyük Mehmed Âli'den akdem Mısır'da ağaç yok idi. Ânın ve İbrahim Pâşâ'nın himmetiyle Nil boyuna 21 milyon ağaç dikildi. Bu gün Mısır ağaçlıktır, husûsen Kâhire, etrâfı kesret üzere ağaçlar envâ'i hurma, cemîz, limon, portakal, çınar, akasya, sarıçam, ak kavak, zeytun, söğüt (safsafa), pamuk, muz, kahve ağaçları, şeker kamışı, çivit otu, şecer-i sabar (temür-ü hindî), şecer-i fülful, şecer-i hınna, nebâtü't-ta'lib, yasmin, asma ve kenevir, keten, huru' çalıları. Hububat; buğday-ı mısır, buğday, mercimek, nohud, pirinc kesret üzere sebzevât ve meyve; kavun, karpuz, enginâr, kayısı, limon, (s.12) portakal, turunc, çilek ve böğürdelen, ananas yakınlarda nice yabâni ve ecnebi nebâtın Mısır'da ekdirilüb dikdirilüb tecrübe edilmiş, bunların semerâtı şimdilik besâtin-i hassada tecrübeye münhasır ise de tez vakitte memlekete ve 'ammeye münteşir-nâfi' olacağı müsellemdir.

Tecrübe olunub bereket ve kazancı anlaşılan nebâtın cümlesinden biri "haşhaş" ve yine bu kâbilden huru'-u ahmar yapraklarıyla ipek böceği yetiştirirler ve çekirdeklerinden yağ istihsâl ederler ki çok sanâ'ie yarar ve kezâ Avusturya'nın "Afkalpotus" denilen ağaçları Mısır'da yetişeceği

tecrübe olunmuştur. Bu eşcârın çabuk yetiştiği ve bir nev'inden 'adetâ nâne yağı gibi yağ istihsâl olunduğu ve her nev'i abanos gibi inşâ'ata yaradığı mütâla'a olundukda bunlar yüzünden dahi Mısır'da ne kadar hâsılat ve sanâyi' tevellüd edeceği anlaşılır.

Bu yolda tecrübe olunmuş nebâtattan biri de hind çividi ve kezâ hind darısı(dır). Hele bu günlerde ezhâr ve ziynet nebâtâtı yetiştirmeğe edilen himmet ne kadar tahsîn olursa değer. Mısır'da pamuk, çivid, şeker kamışı yetiştiren zât büyük Mehmed Âli idi. Pamuk tohumunu Mısır'a idhâl eden zât Dankala Vâlisi Mâhu Beg'dir ki, Habeş'den getürdüb Kâhire'de kendi bağçesine ekdi, fî 1236 (M.1820-21).

Mehmed Âli tohumu buradan alıb ekdirdi ve iki üç sâl zarfında (1238) (M.1822-23) 30 bin kantar pamuk hâsıl etti. Bu mahsûl Nâfi Pâşâ'nın nazar-ı ehemmiyetini celbeylediğinden tevsi'i ve neşrine sarf-ı mikdardan eyledi ve şimdikilerde pamuk hâsılatı fevk'âlâde terakkî eyledi. Fî 1278 (M. 1861-62) İskenderiye'den ihrâc olunan pamuk 36.916.304 Frank kıymetinde idi ve fî 1282 (M. 1865-66) (s. 13) 60.052.401 Franklığa bâliğ oldu. Yani dört yılda on bir kat terakkî (eyledi). Hâliyâ Hidiv-i Mısır hazretidir ki, Mısır'da pamuk zirâatını tevsi' eyledi ve zikrelediğimiz envâ' nebâtâtı yetiştirmeğe sarf-ı himmet etti. Ez-an cümle "tut" şöyle ki, İskenderiye'ye 25 mil kurbünde ve Kâhire şimendifer hattı civârında 4 bin dönüm ârâzi tutluk oldu. Sâl-i hâlde o civârda olan sular tutluk boyunca harık-ı müstakim içre alunub şimden sonra bu sudan hem kutun ve hububat ve hem de tutluk istifâde ettirilecek. Bu yıl Şubat ve Mart ve Nisanda dikilen tutilardan 90 bini tutmuş ve bu günlerde (fasl-ı harif) etrafında olan arâziye dahi pek çok dikdirilmeye başlamış(tır). Gelecek mevsimde oradan böcek tutulmak için lâzım gelen tedâbir ittihâz olunmuş ve birkaç senedir Kâhire'de ve İskenderiye'de gerek Hidiv-i Mısır ve gerek ba'zı havâss taraflarından yetiştirilen kozaların a'lâlığına nazaran Mısır'da pekâlâ koza hâsıl olacağı ve bu menba-ı servetin dahi pamuk gibi Mısır'ı zengin edeceği şübhesizdir. Hükümetin birkaç seneden beri ilerletmeye her vechile sarf-ı himmet eylediği koza, çivid, tütün bu himem-i mütevâliye ile az zamanda Mısır'a münteşir olacaktır.

HAYVÂN

Hayvân-ı ehliden bargir, himar, katır, deve, sığır, câmus, koyun, keçi, köpek, kedi, tavuk, ördek, kaz, hindi, göğercin mahallince kâfidir. Hayvânat-ı vahşiyeden geyik, ahu, hınzır-ı vahşi, arfa, çakal (bu iki nev' pek az), sa'leb tavşan, ada tavşanı, fare, firavun (s. 14) faresi, kirpi, zerdavi, maymun. Şikâr kuşlarından şâhin, kartal, akbaba, atmaca, baykuş, havaî ve mâi kuşlar

çokdur, bucu' pek az(dır). Ve minmen yemşa alâ-batnihî, bukalemun, akreb, karayılan ve engerek yılanı 'ef'a gibi hayvanların envâ'i hayvan ve haşerâtın envâ'ını ta'dâd mümkün değil, kabuklu haşerât az(dır). Heredot'un ve diğer kudemânın haber verdikleri hayvânat-ı müfterise cenûba çekilmişlerdir. Arslan nâdir(dir), timsah Nil'in aşağı taraflarına inmez, fersü'l-mâ Nûbiya taraflarında(dır).

Senevî 2 milyon kilogram kadar sof hâsıl olur, her sâl İskenderiye'den ihrâc olunan öküz boynuzu yüz ve 160 bin Franklığa bâliğdir. Fî 1279 (M.1862-63), İskenderiye'den ihrâc olunan deve kuşu tüyü (tûi kalem) 22.250 kilogram sıkletinde olub 2 milyon Frank tuttu.

Zenbur dahi vardır. Fî 1283 (M. 1866-67) İskenderiye'den 88.920 kilogram balmumu ihrâc olundu ki, 458.640 Frank tuttu. Fî 82 İskenderiye'den çıkarılan deri 365 bin aded olub 1.482.000 Frank kıymetinde idi. İskenderiye'den senevî ihrâc olunan bağa 900 ve 800 kilograma bâliğ olur.

MA'ÂDİN

Vâdi-i Nil'in tarafeyni cibâl-i müteselsilede ma'adin-i kesîre var(dır). Libya Dağı hemen bütün kireç olacak taştır. Eski Mısırlılar Asvân kurbünde ak mermer, alaca mermer, kara mermer savan-ı yeşib ihrâc ederlerdi. (s. 15) Hadîd, nuhas, kurşun, gümüş, kükürt ma'denleri dahi var(dır) Hâliyâ Bahr-i Ahmer sahilinde kükürt ma'deni bir Fransız kumpanyasının iltizâmıyla ihrâc olunmaktadır. İskenderiye'den senevî ihrâc olunan kalya tuzu 450 bin kilogramdan aşağı değildir. Mısır'da senevî hâsıl olan Natrûn 5 milyon kilogramdan az değil(dir). Fî 1282 (M.1865-66) İskenderiye Limânı'ndan 4.315.500 kilogram Natrun ihrâc olundu. Fî 1283 (M.1866-67) İskenderiye'den ihrâc olunan envâ'i hadid 189 bin kilogram sıkletinde idi. Nişâdır tuzu dahi hayli ihrâc olunur, ihrâcât arasında milh cüz'idir. İskenderiye Limânı'ndan en külliyyetlü ihrâc olunduğu sene 27 bin hekto litrodan 'ibâret. Sâl-i sâbıkda Kanal yolunda tuzlu göl dibinde bu tuz kümesi keşfolundu ki tûli 12 ve 'arız 5 kilometro olub umku 10 ve sahnı 6 metro kadar gelür, mesâhesi mik'aben 360 milyon metrodur. Fî 1284 (M.1867-68) İskenderiye'den 178.100 Frank kıymetinde tombalık ihrâc olundu. Kazvini der ki; vâhâtda edfu medinesi karşusunda beyaz şab ma'denleri vardır. El-Melikü'l-Kâmil Mehmed bin'i-l Adil vaktinde ve kezâ oğlu Sâlih zamanında oradan Kâhire'ye senevî bin kantar şab hamlolunurdu. Eski tevârih-i Yunaniye'nin Mısır'da haber verdikleri altın ve zümrüt ma'denleri şimdi bî hâsıldır.

GÖL (BUHAYRA)

Mısır'da büyük göller çoktur, bu göllerin ba'zısı müstakimen ve ba'zısı Kanâllar vâsıtasıyla Bahr-i Sefîd'de veya Bahr-i Ahmer'de muttasıldır.

1. Menzele: En büyük ve en mühim buhayradır. Dimyat'tan Pulus Harabeleri'ne (s. 16) doğru mümtedd olur. Menzele'nin mesâhe-i sathiyesi suyunun ihtilâf-ı irtifâ'ına göre 180 bin hektardan 250 bin hektara kadardır. Balığı pek çoktur (sayd-ı mâhi bahsine) ve külliyyetlü milh-i bahri hâsıl olur. Menzele Gölü pirinc zirâ'ına pek sâlihdir, Dimyat'ın büyük ticâreti olan pirinc bu göl sebebiyledir. Eski Kıbtîlerin üzerine yazı yazdıkları yani kağıt yerine kullandıkları "papierüs"¹ bu göl hâsılatındandır.

2. Berlis Gölü: Buhayra hududunda bir cedvel ile denize vâsıl olunmuşdur, mesâhe-i sathiyesi 70 bin hektardan 110 bin hektara kadar(dır) balığı ve tuzu çok(tur).

3. Maryût Gölü: İskenderiye şimendifer mevki'inden iki kilometro yerdedir. Fî 4 Nisân 1216 (M. 1801-1802 Frengi) Osmânlı ve İngiliz 'asâkir-i müttetikası seddini hedmedileden beri Bahr-i Sefîd ile muttasıldır 55 binden 75 bin hektare dek. Bunun balığı mezkûr göller kadar çok değil(dir).

4. Buhayra-i Etkuhe: Sath-ı mutavassıtı 34 bin hektar(dır).

5. Mehdiye: Ebû Kîr kurbünde, sath-ı mutavassıtı 14 bin hektar (olup) Bahr-i Sefîd ile mutassıl(dır)

6. Bereketü'l-Belh: (Hurma Havzı) el-Ğırdan ile kantara beyninde ve Süveys Kanâli yolundadır. Porsa'id'den İsmâiliye'ye giden gemiler bunun ortasından geçerler.

7. Sebhat'ü-Şûr Sular Gölleri: İsmâiliye ile Süveys beyninde Kanâl boyunca bu gölün deniz bakiyesi olduğuna delâil çoktur. Ez-an cümle geçen sene dibinde bulunan 360 milyon metro mik'ab tuz yaygını milh-i bahridir.

(s.17) **8. Timsah Gölü:** İsmâiliye Şehri bunun sâhilinde binâ olunmuşdur. (İsmâiliye tercümesine) Süveys Kanâli bundan geçer, sath-ı mutavassıtı 30 bin hektâr(dır). Timsâh Gölü İsmâiliye sebebiyle dünyanın birinci ticâret havuzlarından olsa gerekdir.

9. Natrun Gölü: Mısır-ı Vüstâ'da(dır).

¹ Fransızın ve diğerlerin lisânlarında kâğıda "papier" tesmiyesi bundan mehûzdur.

4. el-Bahrü's-Sağır: Mansûra'dan Menzele'ye 80 kilometro(dur).

5. el-Bahrü's-Şibîn: Haremeyn nâm kasaba kurbundan başlayıp Şibîni'l-Kûm/Kevm ve Bereketü's-Seb' ve Kefer Hicazî civârından ve Dumeyr'den geçer. Dimyat cedvelinden 30 kilometro cihet-i garbîyede Bahr-i Sefid'e dökülür. Tûlu (s. 21) 170 kilometro(dur). Bu cedveldir ki Cedvel-i Ken'an denilen Bahr-i Seyfî ve Tanta'dan geçen Cedvel-i Ca'feriye'yi ve Bahrü'n-Nizâmî (Cedvel-i Melâzid) ve Bahrü'l-Mahalle'yi ve Bahr-i Belkıs'ı nemâlandırır.

6. Bacuriye ki Bahr-i Şibîn'den sonra (Buhayra kıt'asının en mühim kanâlıdır. Mebde'i Bi'r-i Hams ile Kefer Mahmûd beyninden olup mansabı olan Berlis Gölü'ne dek 16 kilometro dolaşır.

7. Bahrü's-Sa'id ki Dimyat cedveli üzerinde Meyt (Ebu Gâlib) kurbundan başlayıp derya kurbünde Bahr-i Nebrûh'a mansab olur. Tûlu 20 kilometro(dur).

8. el-Bahrü's-Saidi: Desuk kurbünden ayrılıp 25 kilometro devirden sonra Berlis Gölü'ne mansab olur.

9. Mahmudiye: Fem ve Atıf'dan başlar, İskenderiye Limânî'na vâsıl olur. Devri 75 kilometro(dur). Bu cedveldir ki el-yevm İskenderiye'yi 240 bin nüfuslu bir şehir-i şehîr eylemiştir. İsmâiliye cedvelinden dahi 'an-karîb bu Mahmudiye kadar fevâid görüleceği şübheden vârestedir. Mahmudiye'nin Nil'e vâsıl olduğu yerde vapur tulumbaları var, sular azalınca İskenderiye'yi iskâ' ve ter'ayı mümkün mertebe imlâ ederler.

10. Hatâtabe: Beni Selâme kurbünde Nil'den ayrılıp Demenhur'dan geçerek Mahmudiye'ye dökülür. Tûlu 110 kilometro(dur).

11. Bahr-i Yusuf: Manfulut kurbünden başlar, Vâdi-i Fayyûm'dan geçer ve Mecnun suyuyla izdiyâd eder. Medine-i Fayyûm'dan geçtikten sonra küçük küçük cedvellere açılır.

(s. 22) SİKKETÜ'L HADÎD

Mısır Hükûmet'i şimendifer inşâsını ve işletmesini kendine hasreylemiştir. Yalnız İskenderiye'den Remle'ye olan 8 kilometro şimendifer müstesnâ. Ecânib ve ahâli kumpanyalarının imtiyâzâtından âzâdedir. Demek ki ne İstanbul gibi ğadr-ı tazminâta uğrar ne de Fransa gibi ücret-i nakliyyeyi bir pahaya bi'l-imtiyâz hasr ile ticâret-i memlekete sekte getirir.

Fî 1280 (M. 1863-64) yani hâliyâ Hidiv-i Mısır hazretlerinin hîn-i cülûsunda işleyen şimendiferlerin cümlesi 443 kilometrodan ibâret idi. Sâl-i sâbıkda (der ibtidâ-i 1870 milâdi) 1.189 kilometroya bâliğ oldu. Bu şimendiferlerin hepsi bir hatt üzerinedir. Yalnız Kâhire'den İskenderiye'ye olan yol Hidiv-i Mısır Hazretlerinin himmetiyle fî 1281 (M. 1864-65) iki hatt olmuşdur.

Bunlardan başka inşâ olunmakta olan şimendiferler 947 kilometroya bâliğdir. Sa'id şimendiferi Minye'yi geçmiş, Masû'a'ya kadar îsâli mukarrer(dir). Eğer bu yol Masû'a sahiline vâsıl olursa o halde İskenderiye'den şimendiferle Hind yolu Süveys Kanâl'na nisbetle bin mil-i İngilizî kadar kısalmış olur. Sûdan şimendiferi el-yevm müzâkerededir.

KÂRBÂN (KERVAN)YOLLARI

Sa'id Yolları:

1. Kasîr'den Kana yolu: Deve kârbânları Kana'dan Kasîr'e 4 gün ve 'avdeti 3 gün sayarlar.
2. Vâhât yolu: Yani Libya Çölü'nün vâhât tarîki ki İsnâ ve Asyût'a vâsıl olur, sekiz on günlükdür.
3. Kana'dan Şimâl-i Şarkî'ye doğru: Sa'ud ile Cebel-i Zeyt Minya'sına ulaşır.

(s. 23) Mısır-ı Vüstâ Yolları:

1. Minye'den Vâhât a getüren büyük yol
2. Beni Suveyf'den Fayyûm'a vâhâta (olan yol)

Mısır-ı Süflâ Yolları:

1. Kâhire'den Süveys'e
2. Fakat kârbân için sülûku mümkün olan tarîk ki Kâhire'yi Belbîse ve Natrun Gölü'ne îsâl eyler.

Tar'a yolu ki Kanâl kenariyle İsmâiliye'den Porsa'id'e (ulaşır).

TELGRAF

Mısır Hükûmeti'nin telgraf hatlarının tûlu 5.647 kilometro, tellerinin tûlu 11.200 (kilometredir). Bundan başkaca hükûmetin olmayan telgraf telleri 434 kilometro(dur). Fî 1286 (M. 1869-70) alınan-verilen muharrerât 'adedi 6.500.000 (dir).

İskenderiye'den Kahire'ye telgraf dört telli(dir). Ve Kahire'den Gazze'ye muhtelit hat ve kezâ Türkiye hattı birer telli olub bâkisi hep ikişer tellidir.

Mısır telgrafları Avrupa'ya berren ve bahren merbûttur. Berren el-'Arîş ve Suriye tarîkiyle İstanbul üzerinden, bahren İskenderiye ve Malta tarîklerinden ve kezâ Hind hatlarına merbûttur.

SANÂ'Î

El-yevm Mısır'da başlıca mesâni' pamuğun icâb ettirdiği (s. 24) fabrikalardır. Fabrikalarda makine izâbesi ve ta'mîrî hayli ilerlemiştir. Tuğla ocakları, kireç ocakları, vapurla bıçkılar, debbağhâneler, basmahâneler, inbik ve taktîr kârhâneleri vardır. Türkiye'de ve Suriye'de mevcûd sanayi'-i milliye'nin ekserisi Mısır'da dahi mevcûddur. Bu bâbda şunu zikirle iktifâ ederiz ki, fî 1284 (M. 1867-68) Paris sergisinde bi'l-cümle Memâlik-i İslâmiye arasında sanâyice en çok mükâfat alan Mısır idi.

Mısır'da mesâni'-i millîyeden hasır destgâhları pek mühimdir, senevî beş bin denk hasır işlenir. Fî 1283 (M. 1866-67) İskenderiye Limânı'ndan ihrâc olunan hasır 2.300 denk idi (455.000 Frank tutdu).

Zenbîl destgâhları dahi mühimdir, her sâil Mısır'dan ihrâc olunan zenbîl 17 ve 18 bin denk olur.

Senevî seksan bin parça kadar ketan bezi nescolunur. Fî 1280 (M. 1863-64) İskenderiye'den ihrâc olunan Mısır destgâhlarının ma'mulat (hasır zenbîl ma'mulat-ı haririye yine başka) 1800 denk olub 4.355.000 frank tutdu.

Mühimmât-ı 'askeriye fabrikaları mevcûddur ve bi'l-cümle sanâyî' ilerlemektedir.

Büyük Mehmed Âli'nin inşâ eylediği fabrikalara masraflı olduğundan ve Avrupa mesâni'ne rekâbet edemeyeceğinden dolayı Abbas Pâşâ ve Said Pâşâ taraflarından ehemmiyet verilmemiş idiye de hâliyâ Hidiv-i Mısır hazretleri taraflarından terâkkî-i sanâ'îye dahi ihtimâm olunmuş ve olunmakta, hatta cedîden iki fabrika daha açdırılmış (bulunmaktadır). Mesâni' ve itcârda ve en mühim olan şehirler nüfûslarının kesreti ve işlerinin 'azimeti derecâtınca burada kaydolundu.

(s. 25)

(Fİ GÂYET 1286/1869-1870)	NÜFÛS
Kâhire ¹	500.000
İskenderiye	238.888
Tantada	80 bin
Asyût	60
Dimyat	20
Süveyş	60
Reşid	15
Porsa'id	15
Manfulut	15
İsmâiliye	10
Demenhur	10
Fayyûm (nahiye)	10
Circa	10
Kana	10

(s. 26) SAYD

Mısır'da sayd bir eğlence derecesindedir. Lâkin sayd-ı mâhi büyük ticâret verir. Nil'de çok balık hâsıl oluyor fakat sayd için mevâsim-i mahsûse var. Fî 25 Nisân Frengi 1869 Hidiv hazretleriyle kumpanya re'isi Ferdinand Lesep beyninde imzâlanan mukâvelenâme hükmünce Süveyş Kanâli'nda ve Kanâl'in uğradığı göllerde sayd rüsûmu hükûmetin hakkıdır, kumpanya müdâhele edemez ve sayyâdların ne mevkiplerde vakfelerinden ve ne Kanâlden geçirecekleri balık üzerinden resm alamaz. Menzele Gölü'nden külliyeü balık çıkarılıyor Yunanistan ile ve adalar ile hayli ticâret veriyor, Menzele'den senevî (hesâb-ı mutavassıt ile) 1 milyon 500 bin Franklık balık ihrâcâtı var. Eğer bu göl erbâb-ı ma'rifet ve tecrübeden bir cem'iyetin iltizâmında olsa ticâreti terâkkî eder. Zîrâ Menzele balıklarının pek yağlı

¹ Mısır Kanalı resm-i küşâdına giden Avrupalı bir mü'ellif (Dipayir Okayir) nâm kitabında der ki "Kahire'de bir milyon nüfûs var".

oldukları ve bu yağların bir işe yaramaz gibi atıldığı mesmu'dur. Halbûki bunlardan pek çok şey imâl olunabilir. Bir de şu gölün hep sevâhilinde hayvânat ve haşerât-ı mâ'îye çok bulunduğundan bunları sayd dahi bir menba'-ı servet açar. Atku/Etku ve Berlis gölleri senevî 500 bin Franklık hâsılat verirler. Diğer göllerden dahi her birinin vüs'atine göre hayli balık ihrâc olunur. Sayd-ı bahrî hemân mahallinde sarfolunacak derecelerde dir.

Fî 1280 (M. 1863) İskenderiye Limânı'ndan 80.600 Frank kıymetinde balık yumurtası ihrâc olundu.

İskenderiye'den senevî ihrâc olunan sedef 400 bin Franklığa bâliğ olmakta(dır).

(s. 27) TİCARET LİMÂN LARI VE İSKELELERİ

NİL İSKELELERİ

Kâhire hâliyâ Mısır'ın re'is-i bilâdı ve merkez hükûmeti(dir). Kâhire, feth-i İslâm'dan beri dördüncü pâyitahtdır.

1. Fustat
2. İsmâiliye
3. Kata
4. Kâhire

Nil bir çeyrek mesâfededir, Kâhire Limânı "Bulak" Bulak'ın matba'a-i âmiresi ve asker depoları ve dârü's-sinâ'ası ve diğer fabrikaları var. Kâhire Kal'ası'nı Fâtımî'den el-Mu'az ed-Dinillah Halifenin serdârı Cevher bina eylemiş ve bir müddet hısn ve ma'kûl kalmış, muahharan şehri 'azim olmuşdur. El-yevm Kâhire Hisar'ı Büyük Mehmed Âli'nin zî-kıymet-i ihcâr ile binâ olunmuş mescidi ve türbesi ve mâliye konağı ve saray ve kışlağ ve tophâne ve dökümhâne ve hazine ve eslihâ ve mühimmât depoları gibi ebniye-i cesîme ve cemîle ile müzeyyen(dir). Bu hisar Cebel-i Maktum üzeredir. Kâhire şehrini iki büyük cadde cenûbdan şimale kat'eder. Biri Muskî Caddesi, diğeri Mâristân Caddesidir. Ekser sokakları Paris sokakları gibi vâsi' ve ağaçlı ve gazlıdır.

Kâhire, 50 mahalle ve 30 bin hâne 'addolunur. Kâhire'de 400 câmi' ve mescid 20 küçük ve büyük kilisa, 9 Yahudi havrası, 1.200 hân, 300 sarnıc, 100 hamam, 30 Pazar, 5 mezarlık var, şadırvanları ve seyir yerleri pek nefîs(dir).

Askeri ve gayr-i askeri hastahâneleri ve terbiye-i hayvânât (s. 28) bağçesi ve fenn-i ebniye ve mimarî numûnehânesi vardır.

Kâhire'de pamuk fabrikaları, ipek fabrikaları, vapur ve şimendifer ve ateş değirmeni ta'mirlerine mahsus mesâni' mevcûd(dur). Mektepleri ve Darü'l Fünûnları çok(tur). Abbasiye ayrıca bir belde-i ma'arif gibidir, "Ezher" emsâlsiz Dârü'l Fünûndur; 5 bin talebesi var. Hep mu'allimleri ve 2.500 talebesi hükûmet tarafından iâşe olunurlar, Ezher'de ve Medâris-i Berâniye'de Kırâ'at ve Tefsir ve Hadis ve Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh ve Kelâm ve Mantık ve Me'âni' ve Beyân ve Bedf' ve Tasavvuf ve Mevâ'iz ve Tıb ve Tevârih ve Edebiyat ve Nahiv ilimlerinden 1-99 yazma kütüb-i mevkûfe var(dır).

Kâhire'de 260 mekteb var ki 10 bin şâkird bād-ı hevâ ta'lim ederler, hükûmet-i hâzırânın Kâhire ve İskenderiye mekteplerinde idâre ve iâşe ile ta'lim fünûn eylediği şâkirdân 3.500 nüfûsa bâliğdir.

Fî 1384 (1284/1867-1868 olmalı) evâilinde Kâhirenin Hükûmet tarafından idâre ve iâşe olunur mektepleri şunlar idi;

Cedîd Mekteb-i Sabîyân	'Aded-i Şâgirdân	1.300
Mekteb-i Techiziye	"	600
Piyâde	"	500
Süvâri	"	100
Topcu İstihkâm	"	130
Ulûm-ı Riyâziye (Mühendishâne) Fî 1284 (M. 1867) Tesis Erkân-ı Harb	"	600 20
Tıbbiye (Kasrû'l-'Aynda)	"	100

Dârü'l-Mu'allimât

Resim ve Baytara mektepler dahi vardır.

(s. 29) FAVA

Reşid'den 25 kilometro cenûb-i şarkîdedir, bez fabrikası ve debbağhâne ve bir de Serpûş fabrikası vardır (Mehmed Âli'nin binâsı). Kâhire'den İskenderiye'ye şimendifer hitâm bulmazdan akdem ticâretce mühim iskele idi.

MANSÛR

Nil'in cedvel-i şarkîsi üzerinde, Dimyat'dan 59 kilometro cenûb-i garbîde hubûbât hâsîlatının merkezidir ve pamuğu mûteberdir.

ZEKAZİK

Mısır "Manchester"i 'addolunur, pamuk tathîrine mahsûs fabrikalar ile meşhurdur. Amerika muhârebesi esnasında pamuk için Avrupa'nın altunları oraya akmışdı, şimendiferle ve Nil cedvelleriyle ma'mûriyatı tezâyüd ve ticâreti tevsi' eyledi.

BENİ SUVEYF

Kâhire'den Nil ile 25 fersah kadar cenûbda ve Nil'in sâhil-i yesârında, ipek fabrikaları ve bir de süvâri kışlası var.

(s. 30) MİNYE

İpek ve bardak fabrikaları vardır. Yeni şimendiferle ehemmiyet kesbeyledi.

MANFULUT

Nil'in sâhil-i yesârında on bin nüfûsu var, şâyân-ı ru'yet iki câmi'i ve güzel pazarı meşhurdur.

ASYÛT

Manfulut'dan 2 fersah kadar cenûbda, bütün Sa'id ticâretinin benderi ve Afrika tüccârının merkezidir. Afrika'nın en uzak yerlerinden gelen kerbânlar buraya inerler, şehrin etrafında hayrât kerbânsaraylar var, mûte'addid câmi'leri ve hamamları ve bir de saray (İbrahim Pâşâ Sa'id vâlisi iken binâ' eyledi) ipek fabrikası, bez fabrikası ve asker kışlası mevcûd(dur).

CİRCÂ

Nil'in sâhil-i yesârında ve Ahmin'den 25 kilometro cenûbda, on bin nüfûsu var, pazarı güzel ve meşhûrdur. Circâ pazarı Bahr-i Ahmer yolcularının haccâcın zâd ve zâhire tedârik ettikleri mahaldir.

(s. 31) KANÂ

Nil'in sâhil-i yemîninde ve Kasîr Limânı'na getirecek vâdinin medhalinde Sa'id yoluyla giden hüccâc kerbânlarının memmeri ve Kasîr'i iskele ittihâz iden İngiliz gemilerinin getirdiği Hind eşyasına Nil iskelesidir. Kanâlin çömlek kârhâneleri çokdur ve suyu soğuktur ve misk gibi kokulu olan bardaklarının ticâreti külliyetlidir.

ESNÂ

Darfür ve Sudan kerbanlarına memmer(dir).

ASVÂN

Mısır'ın en nihayet memleketidir ondan sonra Nubye kıt'asına girilir. Birinci cendel buradadır, Mehmed Âli'nin açmış olduğu harık ile kayıklar geçerler.

Hâliyâ Avrupa numûnehânelerini tezyîn eden âsâr-ı 'atika-i Mısrîyenin ekserisi iş bu Asvân cenûbunda Halâyib'den getirilmiştir.

BAHR-İ SEFİD LİMANLARI

İSKENDERİYE

Milâd-ı İsa (A.S.)'dan 322 sâl-i akdem İskender binâsıdır, denize (s. 32) iki kilometre kadar girmiş bir dil üzerine mebnîdir, karaya doğru imtidâd ile iki hatt-ı münhanî teşkil eder işte bu şekildedir ki iki limânı vardır; birine Limân-ı 'Atîk diğeri Limân-ı Cedîd derler. İskenderiye hendek ve hisar ile müstahkemdir, limânları dögecek iki kal'ası mevcûd (olup) bir vakt hayli ma'mûr idi. 'Amr İbnü'l-Âs (R.A.) fethylediginde 4 bin hamâm ve 4 yüz tiyatro ve melhi buldu. Ebû Kabîl rivâyet eder ki 'Amr İskenderiye'yi fethinde 12 bin sebzevâtcı ta'dâd olundu ve leyl-i feth de havfından fîrar eden Yahûdilerin 'adedi yetmiş bin nüfûsa bâliğ idi. Bu şehir ki Büyük Mehmed Âli'ye dek kaç kere harâb oldu¹. Mehmed Âli'nin himmetiyle ve Mahmûdiye Kanâli'nin i'ânesiyle ma'mûriyat kesbeyledi, hâliyâ sokakları vâsi ve müstâkim ve ebniye-i cemîle ile müzeyyendir. İskenderiye mersası cihet-i garbîden şimâl ve garba doğru açık pek 'âlâ muhit-i sefâindir, bu mersaya. üç cihetden görülmür;

¹ Mehmed Âli'nin Mısır'a girdiği tarihte İskenderiye nüfûsu ancak altı bin kadar idi şimdi iki yüz kırk bin.

1. Medhal-i Şarkî
2. Medhal-i Garbî
3. Medhal-i Kebîr

Medhal-i Kebîr; büyük sefâine yer verir, her medhalden kılâvûzsuz girilmek mümkün ise de gemiler ihtiyât için kılâvûz alırlar, havâ müsâ'id olunca kılavuz kayıkları hâricde hazır bulunurlar, müsâ'id olmayan havada kılavuz olmadığına işâret bayrağı çekilir, gemiciler bu bayrağı gördüklerinde açıklara çekiliyorlar.

İskenderiye Limânı'na geceleyin girmek müyesser olmaz, medhal-i mersada geceleri ateş işareti vardır, sabahı bekleyecek sefâ'in bu ateşle kurbiyet ve bu'diyetlerini farkedip ona göre tedârikde bulunurlar. Gündüzün sekiz on mil yaklaşmadıkça İskenderiye görünmez. (s. 33) İskenderiye sevâhilinin med ve ceziri ehemmiyetsizdir, şiddetli batı esdikde deniz kabarır, şark rüzgârıyla tenezzül eder, en ziyâde kabardığı vakit farkı ancak iki üç kademdir

İskenderiye 4 hassa ile memâlik-i sâireden mümtâz olup bir nazîri daha yoktur;

1. Birinci hassa, 'âlâ limân
2. İ'tidâl-ı füsûl, şöyle ki sayfa harâret 29 dereceyi geçmez ve şitada 11 derceden aşağı inmez
3. Furtuna ve fena hava nâdir
4. Bir senede yağmur günleri eyyâm-ı kalîleye mahdûd

Sâl-i hâlde İskenderiye Limân'ı bi't-tevsi' İngiliz dükleri gibi ambarlar, mağazalar demir yolları inşâsına mübâşeret olunmuş bu tevsi' ve inşâyı hükûmet-i hâzıraya ta'ahhüd eden mühendis Greenfields nâm zâtdır. Beşinci sene hitâm bulacağı der'uhdedir. Bu inşâ ile İskenderiye Limânı en büyük sefâine muhat. olacak ve 3 bin sefâin-i kebîreye yer verecek binâ-i berîn İskenderiye Limân'ı birinci rütbede limân olacak. Şu inşâyâ mübâşeret günü olan 25 Sâfer 1288 (15 Mayıs Frengi 1871) İskenderiye'de büyük alay ve donanma olmuş ve birinci taşı zabt-ı târih ve temim için bizzât Hidiv-i Mısır hazreti vaz' eylemiş(dir). Her sâl İskenderiye Limânı'na giren çıkan sefâin 8 bin kıt'aya bâliğdir. Fî 1286 (M.1869-70) giren yelkenli sefâin 2.884 kıt'a 1.263.144 tonlataluk(tur). Bunlardan başka 1.061 vapur dâhil oldu (s. 34) Bu vapurlarla İskenderiye'ye giren yolcu nüfûsu 77.779 (2.260 asker) (ticâret faslına müracâ'at)

REŞİD

Nil'in cedvel-i garbîsi üzerinde en mühim şehir Reşid'dir. Lâkin Mahmudiye cedveli Mısır ihrâcâtının İskenderiye'ye naklini teshîl edeliden beri Reşid'in ticâretce ehemmiyeti kalmamıştır. Kanâl Kumpanyası'nın Hükûmet-i Mısıriye hesabına yaptığı dört büyük elektrik fenârlerden biri Reşid sâhili içindir (diğerleri Porsa'id, Dimyat, Berlis için).

DİMYAT

Nil'in cedvel-i garbîsi üzerinde hâsılat-ı nebâtiyesi çoktur. Buhayra-i Menzele sebebiyle külliye-tü piriñç hâsıl olur. Mahmudiye cedvelinin küşâdından beri bu iskelenin dahi ihrâcatca ehemmiyeti kalmamıştır. Fî 1286 (M. 1869-70) Dimyat'a dâhil olan sefâin 445 kıt'a 1.338.375 tonilatoluk ve 183 yolcu çıktı.

PORSA'İD

Kanâl faslına mürâca'at.

BAHR-İ AHMER İSKELELERİ

Süveyş; Kanâl faslına.

(s. 35) KASÎR

Küçük Limân vadi'i kerbânlarının ve Bahr-i Ahmer 'Aden gemilerinin iskeleleridir.

MASÛ'A

Habeş ticâretinin limânıdır. Bu küçük ada Avrupalılar'ın Cidde'den gelen idhâlatına ve Maha ve Maskat ihrâcâtına benderdir.

(s. 36) SÜVEYŞ TER'ASI

"Ve Ce'ale beyne'l-bahreyn hâcizen" ayet-i kerimesinde¹ beyân olunan Bahr-i Ahmer'le Bahr-i Sefîd beynindeki hâciz on yılda ref' olunub iki deniz birleşdirildi². Bu kâr-ı 'azîmi Fransız Kumpanyası husûle getirdi.

¹ İki deniz arasına sed koyduk. (Neml Suresi, 61)

² Sahâbeden 'Amr İbnü'l-Âs (R.A.) Mısır'ı feth eylediğinde bu kanâlı açub iki denizi birleştirmek istedi Hazret-i Ömer'den (R.A.) istizân eyledik de Akdeniz'den Rum gemilerinin Bahr-i Ahmer'e geçüb hüccaca tasâllutları havfıyla izin verilmedi.

Kumpanyanın re'isi meşhûr Ramilo Ferdinand Lesepe ve icrâ'at re'isi Fontan(dır).Kumpanya;

1271 (M. 1854-55) tesis olundu.

1273 (M. 1856-57) imtiyâz fermânı sudûr eyledi .

5 Teşrîn-i Sâni 1275 (M. 18 Kasım 1858) sermâye hisseleri tedâvüle verildi ve fi 25 minh (7 Aralık 1858) birinci kazma vuruldu.

22 Eylül 1276 (M. 2 Ekim 1859) hafre mübâşeret olundu 30 bin Arab angarya ile (çalıştırıldı)

1281 (M. 1864-65) Hâliyâ Hidiv -i Mısır Hazreti angaryayı fesheyledi.

15 Ağustos 1282 (M. 1865) kömür yüklü bir gemi Akdeniz'den Bahr-i Ahmer'e geçti.

5 Nisan (Gurre-i muharrem) 1286 (M. 13 Nisan 1869) Hidiv-i Mısır himmetiyle Kumpanyanın imtiyâzâtı ve rüsûmâtından mu'âfiyeti lağvedildi.

Fî 12 Şa'bân 1286 (17 Teşrîn-i Sâni-Ekim 1869) Kanâl küşâd olundu.

(s. 37) Kanâlin tûlu

Kilometro beyne'l- bahreyn tûl 174

Kanâlin geçdiği göllerde hafre hâcet olmayan 16

Kumpanyanın kazdığı tul 148

Arz-ı sathî 58 den 100 metroya kadar dibinin 'arzi 22 ve 'umku 8 metro sâl-i hâl den ber mûcib tecrübe kanâldan tevsi'i ve havuzlardan ta'mikiye lüzûm görülen mahalleri açdılar.

El-Cisr 'utbesini 44 metro vüs'ata iblâğ eylediler ve bi'l-cümle Timsâh Gölü'nün şimâl-i boğazından (50 bin) ve sübhada münheni-i cenûbîden (30 bin) ve kanâlin Süveyş mersâsına döküldüğü münhanî Boğazından (36 bin) ve Timsân Gölü'nün ka'rından ve kayıkhânelerinden (300 bin) ve Porsa'id'de İsmâ'il havz-ı kebîrin sâhil-i şarkîsindeki açılan kanâldan ve harıklardan (134.340) cem'an 3.409.395 metromik'ab toprak hafr ve ihrâc eylediler.

1286 Kanâl boyunda sekene 42.400 nüfûsa bâliği oldu;

SENE	ARAB	AVRUPALI
1276	125	25

1275	18.258	16.010
1286	19.557	22.843

Cem'ân kanâl nüfûsu 42.400

Kumpanyanın fî 11 Rebü'l-Evvel 1288 (14 Mayıs 1871) muvâzene-i mâliyesi

	Frank	Santim
Sermâye ve Envâ-i Vâridât	462.238.302	36
Mesârif	462.238.302	36

(s. 38) Şurası ma'lum ola ki, bu kanâlin küşâdı birinci derece Mısır Hükûmeti'nin himmet ve i'ânesiyle müyesser oldu. Fransa'nın aksiyon ve obligasyon olarak verdiği i'tibârın kâffesi 212 milyon Frankdan ibârettir.

Ve fî Ağustos 1871 açılan 40.000 hisse istikrâz-ı cedîdi 20 milyon Frankdır. 202 milyon Frank Mısır Hükûmeti tarafından hisse ve Kumpanyanın eski imtiyâzâtını lağva mükâfât olarak verilmiştir. İşte bu 202 milyon ile Kumpanyanın sermâyesi 414 milyona ve kanâl küşâdına kadar envâ' vâridâtından ve nâkid kârından hâsıl olan 37.656.661 Frankı dahi zamlâ 451.656.661 Franka bâliği olmuş(tur) ve tarih-i küşâdından ilâ 11 Rebü'yü'l-Evvel 1288 (M. 1 Mayıs 1871) cümle vâridât 10.581.641 Frank olmağla kumpanyanın bi'l-cümle mâliyesi yukarıda kaydolunduğu gibi 462.238.302 Franka dolmuştur.

Mısır Hükûmeti şu 202 milyon Frankı doğrudan doğruya Kumpanyaya vermiş, halbûki kanala müte'allik inşâ'ât-i cesîmeye sarfeylediği mebâliğ pek çok şey eder şöyle ki;

	Frank
Kâhire'den Vâdi Kanâli, Tatlı Su	35 milyon
Süveys Rıhtımları ve Limân İçin	20
250 bin Frank Fenarler	1 milyon 250 bin
Kumpanyaya Verilen	202
	258 milyon 250 bin

(s. 39)

Bütçe mesârif-i külliyyeye mukavemet için çıkarılan hazine tahvilâtına giden fâiz ve bu yüzden bi'l-cümle mesârif	100
	358 milyon 250 bin ¹

Ya 30 bin Arab 5 yıl 40 ve 50 ve 60 santim yevmiye ile Kumpanyaya angarya çalıştılar, bu Arabların Nil boylarında kanâla ücret nakliyeleri ve harc-ı râhları hesâb olundukda bir Arab(ın) eline 20 santim geçmediği anlaşılır. Bunları hep Hükûmet-i Mısriye idâre ve i'âşe eyledi.

Kumpanya ücretle ve makine ile hafrettirdiği eyyâmda her bir metro mik'ab 4 Frank 18 santim ki 74 milyon metro mik'abdır. 30 bin Arabın beş sâl (eyyam ta'til tenzîl) 60 santime hizmeti ve her Arabın yevmiye iki metro mik'ab hafr ve ihrâcıyla mükellef olduğu mütâla'a olundukda 20 milyon metro mik'ab hafrettiklerini farz eylesek 75 milyon Frank eder (desters oldukları 60santim ba'de't-tenzîl) işte bu hizmeti dahi Mısır etti.

Binâenaleyh şu ihtâra cesâret ederiz ki Süveys Kanâlı birinci derecede Mısır Hükûmet-i hâzîrâsının himmet ve i'ânesiyle vücûd buldu.

KANÂLDAN GEÇEN SEFÂİN

Kanâl küşâdından iâa 11 Rebiyü'l-Evvel 1288 (M. 1 Mayıs 1871) geçen sefâin 813 kıt'a 745.837 tonilataluk(tur);

(s. 40)

--	Sefâ'in	Tonilata	Küsür
Küşâdından ilâ gâyet Hâzîrân 1870	232	194.443	
Temmuz ibtidâsından ilâ âhir-i sâl	263	248.039	955
1871 ibtidâsından ilâ gâyet-i Mayıs minh	318	303.354	676
--	813	745.847	631

Bunlardan 678 vapur, 46 yelkenli, 89 sefâ'in-i mîrîye.

Bu sefâ'inin mensûb olduğu devletler ;

¹ Mösyö Derviev'nun yakında neşrelediği risâlesinde hesabına göre 362.707.100 Frank(dır)

--	Sefâ'in	Tonlata	Küsûr
İngiliz bayrağıyla	545	506.705	149
Fransız	101	116.865	503
Avusturyan	53	37.807	98
Mısırî	46	32.847	--
Osmânlı	33	22.467	22
İtalyan	65	14.984	16
Rus	5	4.104	29
İspanyol	4	1.514	--
Amerikan	3	4.067	73
Belc	2	2.200	--
Flemenk	3	313	--
Danuva (Danimarkalı)	1	660	38
Portekiz	1	371	339
Zenci (Zengibarlı)	1	881	25
Yunan	1	48	64
--	813	745.887	631

(s. 41) Bu sefâ'in mürûrundan kumpanyaya hâsılât 8.801.958 Frank 16 sântim, mürûr eden yolcuların 'aded-i nüfûsu 46.374, bunlardan mürûriye hâsılâtı 459.710 Frank, şunlardan başka yine müddet-i mezbûrede kanâlden 4.067 kayık geçdi bunların mürûriyesinden hâsılât 223.120 Frank 910 sântim(dır).

Mısır hükûmet-i hâzırâsı şu kanâl için çok fedâkârlık etmiş ise de ilerüde büyük mükâfât görse gerekdir. Zirâ bu kanâl şark ve garbı birleşdirdiği için Hind ve Çin ticâretini açmağla bütün dünyaya hizmet edeceği gibi hususen mahallini yâ'ni Mısır'ı ticâretle ihyâ' edecektir. Kanâln merkez idâresi olan "İsmâiliye" şehri karada Nil cedveliyle Kâhire'ye ve mühim şehirlere bağlandığı gibi kanâl sebebiyle Hind ve Çin'e kadar merbûtdur. Şimden sonra Mısır için şarka ihrâcâtta ve ne de idhâlâta bir teklif yokdur

Kanâl kumpanyasının âtide intifâ' edeceğinde iştibâ' olunmamalıdır. Fî Eylöl 1870 kanâl varidâtı 477.361 idi. Ve fî 1871 Eylölünde 979.481 Frank oldu, 502.120 fazla demek(tir). Vâkı'a bu fazla bütün bütün ticâretten olmayub içinde mevâdd-ı gayr-i lazıme bey''inden (250 bin Frank) ve Sikketü'l-Hadîd ve miyâh vâridâtından hayli mebâligi var ise de yine mevsim-i sâbıkına tesbitle tezâyid-i ticâreti mutazammındır.

Kanâl küşâdından akdem Akdeniz'de İngiliz ve Fransız vapurlarının yakdıkları kömür senevî 1 milyon 800 bin tonilata hesâb olunurdu¹.

El-yevm kanâl sebebiyle 3 milyon tonilata tahmin olunuyor (s. 42) Yelkenli sefâ'inin kesreti ve bu sefâine Bahr-i Ahmer'in yaramayacağı mütâla'a olunarak yine İngiliz ve Fransız gemileri Hind ticâreti için Ümit Burnu'nu dolaşırlar, kanâlden geçmezler denebilir. Lâkin vapur icâdından beri yevmen fi-yevmen ziyâdeleşmekte ve yelkenli sefâin eksilmekte olduğunu iyice mütâla'a ederler. Hükmedebilirler ki, yakın vâkıdde sefer-i tavîl eden gemiler hep vapur olacak, çünkü ticâret-i bahriye;

(1) Sür'at

(2) Tekrâr-ı sefer

(3) Tecdid-i vakt usûl-ü selâsesiyle fâ'ide-i 'azıme verir, bu ise vapurla müyesser olur. Yelken gemileriyle ne sür'at ne vapur gibi tekrar sefer ne tecdîd-i vakt olamaz. Evet İngiliz'in 24 bin ve Fransız'ın 14 bin yelkenli gemileri hemân bir iki ayda vapura tebdîl olamaz, biraz vakt ister.

Husûsen vapurları şimdiye dek 3 kilogram kömür (her at kuvvetinde her sa'at için) sarfına bâ'is olan mâkine yerine birbuçuk kilogram sarfıyla işletmeye çâre bulunmuşdur. Vapurların masrafı fî tenzîl eylese gerekdir, ma'hâza bahsimiz Süveyş Kanâli'yla şark seferi üzerinedir. Bu Kanâlden Bombay'ın (Ümit Burnu'nu nisbetle) Londra'ya ve Liverpool'a 3.850 ve Marsilya'ya 3.276 ve Triyeste'ye 3.620 ve İstanbul'a 4.350, Pitsburg'a 2.850 fersah kesdirmeye gelişi ne büyük fâidedir. Şu kadar ki Kumpanya geçid rüsümâtini daha tenzîl etmeli.

(s. 43) PORSÂ'İD¹

Bahr-i Sefîd sâhilinde Palus Körfezi'nde denizle Menzele Gölü arasındaki dil üzerine binâ olunmuşdur. Vaz'ı esâsı 1276 (25 Nisân 1859) el-

¹ İngiliz 1 milyon 550 bin Fransız 350 bin ton

¹ Por (Port) kelimesi Fransızca Limân ma'nâsına.

veyim 15.000 nüfusu var. Şehri ve limânı ve rıhtımları inşâyâ sarfolunan meblâğ 15 milyon Frankdan az değil. Porsa'id Kanâlının Bahr-i Sefîd boğazındadır, boğazı ve limânı ta'rif edelim; Bahr-i Sefîd'den geceleyin vapûr ile kanâla gireceksin, farzet vapur Pulus sevâhiline doğru yürüdükte fenâr ziyası görünür, şu ziyânın görüldüğü yerden Porsa'id 20 mildir. Boğazın sağında 245.090 Franka yapılmış olan fenâr heykeli mebnî işte budur². Daha ilerleyince iki ateş görünür sağdaki kırmızı soldaki yeşil, işte bu iki işâretin arasından geçeceksin. Bu medhal-i boğaz değildir. Boğazın iki tarafından deniz içine rıhtım edilmiş iki seddin uçlarıdır. Kırmızı ateş olan sedd boğazın sağında denize çıkmış olan rıhtım ucundan başlayıp 2.500 metro denize mümtedd olunmuşdur. Bu seddin inşâsı kanâlin boğazını kara yelin getireceği kumlardan muhâfaza (s. 44) içindir. Yeşil ateşi olan sedd boğazın sol tarafından fakat rıhtım ucundan olmayıp 1.400 metro bu'dundan başlar, 1900 metro mümteddır. İşte bu seddin arasına giriyorsun, girdiğin kırmızı ve yeşil işâretlerin beyni 400 metro vüs'atında açıktır. Bu medhalden kolayca girdiğin beyne's-seddeyn denizin mesâhesi 171 hektar 875 âr(dır).

İlerüde iki beyaz ateş görüyorsun; bu işâretlerin arasından gireceksin, Kanâl boğazıdır. Boğazın 'arzi 200 metro, mesâh-i sathı 4 hektâr, bu 4 hektârı geçtiğin gibi girmiş olduğun deniz Porsa'id'in havz-ı kebîridir, bu havz hâliyâ Hidiv-i Mısır hazretinin nâmına nisbet "Havz-ı İsmâ'il" tesmîye olunur. Mesâhi-i sathı 37 hektâr 400 âr(dır). Bu havzdan karşıda gördüğün iki kırmızı ateş Kanâlin ikinci boğazına işâretdir, oradan girdiğin gibi Porsa'id'i bıraktık Kanâl boyuna duhûl ettik. Şimdi Porsa'id'i (meselâ gündüz) sirâyet-i boğazın ve havz-ı kebîrin sağ tarafı Sa'id şehridir, üç havzı var; hirinci (şimâlden) havz 4 hektâr "havz-ı ticâret" tesmîye kılınır, ikinci 2 hektâr 625 âr tersâne havzıdır, sâhilinde dârü's-sinâ'a var(dır). Üçüncü 4 hektâr 800 âr Şerif Havzı diyorlar. Bunun sâhilinde Fransız Bahriyesi ve Mesâceri ve Ferzine Kumpanyaları ve Lobid Kumpanyası (Avusturya'nın) ve Rusya'nın vapur kumpanyası, Kanâl Kumpanyası'ndan havz-ı mezkûru tâ'mik ve tathîr şartıyla ârâzi istediler. Kumpanya, ilâ Cemâziye'l-Ula 1288 (Ağustos 1871) ifâ-i şart edecek idi. Demek ki "Sa'id Limânı" (Havz-ı İsmâ'il ile berâber) 52 hektâr 825 ârdır. Bu vüs'atde bir limân elbette sefâ'ine ve envâl ticârete emniyet bahşolacağından birinci limânlardan

² Bu fenâr seyyâle-i kehribaiye ziyâsiyle şu'ledârdır, altı bargir kuvvetinde makine ile işler, yapısı dökdürme, şekl-i müsemmen (sekizgen) irtifâ'ı 50 metroya ka'ib, kutru 4.30'300 metro(dur) dâhilinden merdîban ma'den beş büyük pencereden aydınlık alır. Berlis, Reşîd, Dimyât fenarları dahi bu kâbildendir.

'addolunabilir ma'a-hâzâ sâl-i sâbıkda tâleb olan kumpanyaların kesretine (s. 45) binâen Porsa'id havzları kâfi olmadığı tebeyyün eylediginden bu havzların karşı yakasında yani sâhil-i şarkîde İsmâ'il Limânı boyunca üç havz inşâsına karar verildi ve fi Ağustos 1870 birinci havz ('arzı 56, tûli 203, umku 3 ve buçuk metro) hitâm buldu. Fakat diğer ikiye başlanmazdan evvel bu bâbda mühendisler tarafından başka bir lâyhâ tertib olundu ve kanâl idâresi tarafından tahsîn olunub mevki'i icrâyâ kondu. Şöyle ki; sâhil-i şarkîde İsmâ'il Havzı'na mehâzi 824 metro tûlunda bir kanâl açılacak bu kanâlin mahreci iki amudî harık (133 metro tûlunde) vâsıtasıyla İsmâ'il havzı olacak, bu iki kanâl ve harıkları için hafır ve ihrâci lâzım gelen toprak 134.340 metromik'ab ve mesârif-i tahminiyesi 220 bin Frank(dır).

İşte 53 hektâr vüs'atinde olan Porsa'id'de böyle bir cesim kanâl ile havz-ı cedîd inşâsına hâcet mes eylediği mütâla'a olundukda Kanâl ticâreti ve Porsa'id ehemmiyeti yevmen-fi-yevmen ne derecelerde tezâyüd edgeldiği anlaşılır.

Kanâl küşâdından 'alâ 11 Rebiü'l-Evvel 1288 (31 Mayıs 1871) Sa'id Limânı'na giren çıkan sefâin 3.000 kıt'adan ziyâde 2 milyon tonilataluk

GİREN SEFÂ'İN

	Sefâ'in	Tonilata	Küsûr
Vapur	809	783.486	82
Yelkenli	533	117.415	87
Sefâin-i mfrîye	73	47.740	28
--	1.514	948.642	98

(s. 46) Bu sefa'inin bayraklarına göre taksimi

--	Sefa'in	Tonilata	Küsûr
İngiliz	505	390.965	73
Osmânlı	251	22.747	57
Fransız	208	173.114	13
Mısıri	154	102.410	42
Avusturyan	138	138.195	70
Rus	97	58.252	43

İtalyan	85	41.128	43
Yunan	23	3.417	--
Norveciyan	9	4.524	--
Alman	8	2.747	--
Sisâm	7	239	--
Amerikan	5	5.662	85
İspanyol	3	732	--
Flemenk	3	552	--
Kudüslü	2	400	--
Dânua	1	660	37
Belc	1	1.100	--
Portukal	1	371	33
İsveçli	1	286	--
Bağdadlı	1	257	--
Zenci (Zengibar)	1	881	--
--	1.514	948.642	97

(s. 47) Bu sefâ'in Porsa'id'e 15.373 yolcu ve 164.712 tonilata ma'den kömürü ve 36.449 emvâl-i ticâret çıkardılar.

İSMÂİLİYE

Bu şehir-i cedîd kanâl kıt'asının merkez hükümetidir. Timsâh Gölü kenârında binâ olunmuş, Porsa'id'den 86 ve Süveyş'den 104 kilometre bu'udda, limânın sathı takrîben 60 hektâr ve umku 8 metro. Göl'ün sığ yerleri nasb ve işârat ile tefrîk olunmuşdur, yani sefâ'inin geçeceği kanâl yolunda iki taraflı nasb var. Kanâln küşâdından sonra Bahr-i Sefîd suyu bu göle 90 milyon metro mik'ab su 'ilâve eylemiştir. İsmâiliye şehri Avrupa şehirleri tarzında inşâ olunmuş, sokakları vâsi, ebniyesi güzel, hükümet konağı ve Kasr-ı Hidivi ve Kanâl direktörünü şâlesi ne 'aceb tezyîn eylemiştir. Şehir ikiye münkasım olub bir kısmında Arab ve diğer kısmında Avrupalılar sâkin(dir). Hükümet-i hâzırânın 35 milyon Frank sarfıyla Nil'den getirdiği tatlı su cedvelidir ki böyle susuz, otsuz çöl ortasında binâ olunmuş bir şehri kâbil-i temeskün eyledi. İsmâiliye ki Bahreyn sularının

mecmu'udur, bütün delta hâsılatının merkezi olan Zekâzık'e 30 kilometredir. Porsa'id'e, Süveys'e Kanâl ile ve dâhil-i Mısır'a Nil cedveliyle ve şimendiferle merbûtdur. Âtîde ikinci İskenderiye olsa gerekdir. İsmâiliye'de gün gün pamuk ticâreti için tüccâr ikâmetgâhları ve benderler inşâ olunmaktadır. İsmâiliye tatlı su cedveliyle fî 1870 sâl-i milâdı yedi bin ve fî 81 evâilinde 6 bin tonilataluk pamuk tohumu ihrâc olundu. Halbûki o tarihlerde cedvel-i suyunun killetinden fakat Zekâzık'e kadar işliyordu.

(s. 48) SÜVEYŞ

Kanâl, Bahr-i Ahmer'de Süveys Limânı'na mansab olur. Bu Limân dahi Hükûmet-i hâzîrânın asr-ı cedîdidir. Bahr-i Ahmer'in med ve ceziriyle eski Süveys Limânı dolup bir çok mesâfe sığ olduğundan öyle yere limân inşâsı muhâl gibi görünüyordu, işte yaptılar. Şöyle ki Kanâl mansabında ve deniz içine rıhtım ile kara icâd eylediler ki 400 bin metro sathı olub denizin en yüksek meddinden üç metro daha ziyâde mürtefi'dir, bu karada cedîd-i Süveys şehri olacaktır, bu tûle karadan Süveys şehrine dek rıhtım bir sedd çekdiler ki 4 bin metro tulûndadır el-yevm Süveys şimendiferi bunun üzerinden geçib tâ Limân-ı Cedîde vâsıl olur. Şu tûlu karanım limân bendi metro tulunde ve yüz metro 'arzındadır mesâhe-i sathiyesi 56 bin metro olub gemiler buraya yanaşırlar.

Bu bendin şimâlen sağında bir havz-ı ticâret inşâ olunmuşdur ki 225 bin metro sathı var, solunda tersane havzının sathı 175 bin metro(dur).

Ez-cümle Süveys Limânı 40 hektar demek(tir). Tersane havzının verâsında bir kalafat havzı yapıldı tulen 130 ve arzen otuz metrodur.

Limânın havzların hep su duvarları Marsilya'dan getirdilen yontma taşlardandır ki yalnız bu iş Mısır Hükûmeti'ne 6 milyon Franka mâl oldu. Ve bi'l-cümle Süveys inşâ'atı için hükûmet-i hâzîrâ 20 bin milyon Frank sarf eyledi. Kumpanya dahi kendi cânibinden kanâl ağzı haricinde toprak peydâ (s. 49) etti ve 60 bin metro sathında bir havz inşâ' eyledi.

Bahr-i Ahmer'den Kanâla girerken Porsa'id medhali gibi sağda kırmızı ve solda yeşil ateş işaretleri beyninden geçilir yeşil ateş "Rasif Vaguron"¹

¹ Vaguron, İngiliz Zâbitân-ı Bahriyesi'nden bir zâtdır ki İngiliz'in Hind postası Ümid Burnu'ndan dolaşacağına İskenderiye'den Bahr-i Ahmer'e gitse çok suhûlet ve takrib ve tasarruf olur deyu fî 1245 (M. 1829 -30) İngiliz Hükûmeti'ne bir lâyiha takdim eyledi, ol vakt merkûmun bu mütâla'asını hayâl-i mahz addedip işgâ' addeylediler Lâkin Vaguron fikrinin sahih ve 'amelinin sehl olduğunu cümle 'âleme göstermek için bizzat kendisi İskenderiye'den Bahr-i Ahmer'e postacılık eyledi ve nice seneler kendisine tevdi' olunan muharrerâtı taşıdı.

ucundadır, kırmızı ateş Porsa'id medhalinin seddi gibi bir rıhtım sedd ucunda(dır), bu sedd Bahr-i Ahmer içine doğru inşâ olunmuş, 900 metro tulunda. Bu sedden ğarz yalnız fenarle sefâ'ine medhal göstermekden ibâret olmayıb Bahr-i Ahmer meddinin kanâl boğazının döküb doldurmasına dahi mukâvemetdir.

Süveyş Şehri inşâ'at-ı mezkûreye mübâşeretden beri ticâret ve temeskünce pek ehemmiyet kesb eyledi ve İngiliz'in Habeş'e asker sevkinde orası (s. 50) merkez idhâr ve sevk ittihâz olduğundan Arablar tecemmu' eyledi. Husûsen bugün tatlı su cedveliyle ihyâ eyledi, Süveyş çölleri bu cedvel sebebiyle vâhât olacak, ve şehir yeni dolma karada (limân-ı cedîd karasında) teceddüd edecektir. Bundan birkaç sâl akdem Süveyş ahâlisi 3 bin nüfûsdan ibaret idi bunlara içecek su Kâhire şimendiferiyle gelirdü bâ'zı şimendiferin ta'tîli icab eyledikce Asya yakasında 'Ayn-ı Musa'dan develerle su getirülüb ahâli iskâ olunurdu, bu ise ahâlinin ihtiyâcına bile kifâyet eylemezdi. Şimdi 20 bin nüfûs oldu, şübhe yok ki yeni Süveyş eski "Kalzem"(?) ma'muriyetini geçecektir.

TİCÂRET

Mehmed Âli ve onun evlâdı ve husûsen Hidiv-i Mısır Hazretidir ki Nil üzerine köprüler kurdu, yollar ve haliçler açdı, denizlere nakliyâtı ve sevâhil-i bihârda iskeleler ve mağazalar ve arabalar inşâsıyla akdarmayı teshîl etti. Tâ ki Mısırîler Avrupa ile, Karadeniz'le, Tuna ile, Bahr-i Ahmer'le, 'Acem Körfezi'yle, Hind ve Çin Denizleriyle ticârete girişdiler. El-yevm Mısır'a idhâlat kereste, buğday, kömür, zeyt ve hububat-ı dehniye mensûcat, demir ve makine ve âlât-ı müskirât, bakır ve demir, İngilizden çuha, Avusturya'dan eslihâ ve çuha ve döşeme, Fransa'dan ipek ma'mûlatı, İtalya'dan ham ipek ve tütün, Türkiye'den (Suriye) fes, seccâde ve kilim Afrika garbindan dâhil olur

(s. 51) İhrâcât; Mısır'ın külliyyetlü ihrâcâtı pamuk tohumu, sof, natrûn, pirinc, mensûcât(tır).

Mısır ihrâcâtından büyük hisse alan Avrupalılar; İngiltere, Fransa, Avusturya ba'dehû Türkiye sonra İtalya ve Sûriye ve Belçika(dır).

Tarih-i vefâtı 1266 (M. 1849-50) Merkûm Vaguron bu postacılığı şimdi açılan kanâl-ı muhsenâtını daha ol vakt fehmi ve tefhim demek olduğundan hâliyâ Kanâl Kumpanyası Re'isi "Lesep" merkûmu tezkâr için yeni Süveyş yalısı caddesini "Rasif Vaguron" tesmiye eyledi ve bu sâhile bir de merkûmun sûret-i mücessimesini nasbeyledi.

TİCÂRET-İ HÂRİCIYE

Bundan 15 sâl-i akdem Mısır idhâlâtı 35 ve ihracatı 46 milyon Frank idi cümlesi 81 milyon demek fî 1282 (M.1865-66) İskenderiye ihrâcâtı 442.277.660, idhâlât ise 133.842.227 frank idi ve ilâ 87 şu mikdâr idi;

Sene	İhrâcât		İdhâlât	
	Milyon	Gurûş	Milyon	Gurûş
--				
1283	3	846	0	497
1284	5	705	6	539
1285	7	930	6	531
1282	4	831	3	517

Fî 1286 bu ticârete hissedâr olan memleketlerin ta'yini;

--	İhrâcât		İdhâlât	
	Milyon	gurûş	Milyon	gurûş
--				
İngiltere ile	4	612	7	234
Fransa	0	109	7	63

(s. 52)

--	İhrâcât		İdhâlât	
	Milyon	gurûş	Milyon	gurûş
--				
Avusturya	9	48	6	39
Türkiye	4	12	5	67
İtalya	4	36	7	35
Suriye	9	5	2	33
Afrika-i Garbî	1	2	2	27
Yunanistan	6	1	2	11
Belçika	3	6	9	1
Rusya	3		3	1
İsveç	--		0	1
Amerika	--		6	

Mısır'ın bu ta'dâd olunan kıt'alardan başka bütün dünya ile iticârî vardır. Ticâret eylediği kıt'aat-ı şarkıyye şunlardır ;

1. Bahr-i Hindî, Bombay ve Seylân ile ve Afrika'nın hep sevâhil-i şarkıyyesiyle
2. Bahr-i Ahmer, Süveys'den 'Aden'e kadar hep sevâhil ile
3. Bengâle, Kalküta ve diğer
4. Bahr-i Sîn, Saygun, Manil, Kanton, Honkong
5. Mâlezî, Singapur, Sumatra, Câva ve Flemenk-i Cedîd

Fî 1282 (M. 1865-66) İskenderiye'den ihrâc olunan Arabistan hâsılâtından yalnız kahve zamh-ı 'ac, liban 6 milyon Frankdan ziyâde idi şöyle;

Frank	
Kahve	2.750.120
Zamğ	2 643 160
'Âc	384. 800
Libân	397 800
--	6. 275.880

(s. 53) MESKÛKAT

Mısır altın sikkesi 21 kırât yani binde 875 hâlis altın olup bâkisini karışdırmadır, bu kırâtdan binde üç aşağı musâ'edlidir.

Mısır gümüş sikkesi iki kısım olup dolar 20 kırât yani on binde 8.333 kısmı hâlis gümüş, bâkisi karışdırma, bunda dahi müsâ'e binde 3, ikinci kısmı Gurûş ve Pâre bunun kırâtı 18 yani binde 750 ve müsâ'edesı 3(dür).

MESKÛKAT TA'RİFESİ

ZEHEB

Frank İle Kıymetî	Bin Grâm Bahâsı	'Ayâr	Sıklet
Frank	--	875	Kırât
25.923	3007 Frank	--	44 Yüzlük (Cüneyh)

12.962	37 sântim	--	22 Ellilik
6 78	--	--	11 Yümbeslik
1.28	--	--	2 Beşlik (nâdir)

(s. 54) FİDDA

Frank	'Ayâr	Kîrât
5,185	0,8333	144 Dolar (Riyal)
2,592	--	72 Nısf Dolar
1,296	--	36 Rûb' Dolar
643	--	18 Nısf Rub'
0,259	750	7 Gurûş
0,130	--	3 Nısf Gurûş
0,065	--	1 Rub' Gurûş

NUHAS

Kırk pârelik, yirmi pârelik, on pârelik, beşlik.

Mısır'da mezkûr Gurûşdan başkaca "Kuruş-u Râyic" nâmiyle bir sikke alırlar verirler. Bundan 180 gurûşun kıymeti Mısır'ın 10 Gurûşuna müsâvidir. "Kise" 500 gurûş ki 129 Frank 62 sântim kıymetinde(dır). "Hazine" yüz kisedir 129.620 Frank(dır).

(s. 55) MİKÛS VE MİKÛL VE MİZÂN

Mısır ölçüleri ve tartıları usûlü; usûl-ü a'şâriye üzere ta'rif olursa şöyle telhîs edilebilir;

1. İrdeb; dal'ı bir zîrâ' beledî olan mik'ab hacminde kile
2. İrdeb-i Hınta; bir rıtl
3. Üç Feddan; bin kasba
4. 64 Kise; (20 kıratında 64 kise gümüş) 100 rıtl

Mısır mekteplerinde mühendisler usûl-i a'şâriyeyi ta'lim ederler. Hesâb-ı resmîde ve Avrupa ile olan muâmelatda metro usûlü müsta'meldir, fakat ahâli beyninde mâ-bihî'l-hisâb olan mikÛl ve mizân hâliyâ İngiltere'de ve

Rusya'da ve akdemce Türkiye'de olduğu gibi muhtelifdir. Mesela Reşid İrdebi Dimyat İrdebine benzemez, ekser eyâletin kendine mahsus kantarı ve mizânı vardır, meskûkat için dahi sahihen bir vahdet yoktur.

El-yevm 13 devlet metro usulünü resmen kabûl eylemiş¹ ve sâl-i sâbıkda Pitsburg Akademisi'nin bu usûle vârid itirâzları Paris Akademisi'nde hallolunub usûl-ü mezbûrenin bütün alem tarafından kabûl olunacağı der-kâr bulunmuşdur. Ve husûsen Hidiv-i Mısır hazreti Mısır'ın vezin ve kıyâsını usûl-i a'shâriyye tatbik bâbında mahsûs komisyon teşkil eylemişdir. Yakında bu müşkilât hallolunub Mısır'da dahi usûl-i a'shâriyye kabûl olunacağı şübheden vârestedir.

(s. 56) MİKÿÂS-I TÛL

Mikyâs-ı tûl'de aslolan "Zirâ" dır Fakat birbirinden farklı dört beş zirâ' var, müsta'mellerin metro ile tatbiki şöyledir;

Metro

1 Zirâ'-i Beledî	0,5682
1 Zirâ'-i Endâze	0,6479
1 Zirâ'-i Mi'mâri	0,7500

"Kasbetü'l Mesâh" dedikleri 3, 5500 metro gelir.

MİKÿÂS-I COĞRÂFÎ

1 Derece	2 ve buçuk Sefer-i Yevm (Merhale)
1 Sefer-i Yevm	2 Berid
1 Yed	4 Fersah
1 Fersah	3 Mil
1 Mil	100 Bâ' 500 Kasbetü'l-İslam
1 Kasbe	5 Zirâ 10 Kadem
1 Bâ'	5 Kadem
1 Zirâ'	24 Kırât ¹
1 Kadem	12 Usbu'

¹ Fransa, Belçika, Pey-Ba, İtalya, İspanya, Portukal, Yunan, Meksika, Şili, Brezilya, Cedid, Gırnad, Osmâniye, Cemahir-i Cenûbiye-i Amerika.

¹ Yahûd usbu' ki baş parmağın birinci kasbasıdır.

(s. 57) MESÂHE

1 Feddân 333 ve bir sülus Kasba terbi'an el-yevm her Feddan 24 kırâta taksim olunur;

MİKÿÂL

1 İrdeb	6 Vibe
1 Vibe	4 Rubu'
1 İrdeb	06 Vibe 12 Kile 24 Rub' 48 Melve 96 Kadeh

Bir kadeh 1, 9112 litro gelir.

"Kırba" hükûmet 15 Kırbayı bir metro mik"ab' addeylemiştir. Reşidin Piriñ İrdebi 29 ve Dimyat'inki 42 Rub'a münkasımdır.

(s. 58) MİZÂN

1 Kantar	100 Rıtl 36 Okka
1 Okka	400 Dirhem
1 Rıtl	12 Vukiyye 144 Dirhem
1 Vukiyye	12 Dirhem 8 Miskal
1 Miskal	1 ve buçuk Dirhem 24 Kırât
1 Dirhem	16 Kırât 64 Kamha (çekirdek)
1 Kırât	4 Kamha

1 Dirhem 3, 0934,747 gram ve 1 Çekirdek 0, 0483,355

100 Rıtl dediğimiz müşterek kantardan başkaca bir kantarı 102 Rıtl(dır)

Kahve Kantarı 108

Samağ 150

Dimyat'ın Pamuk Kantarı 300

İskenderiye'nin	315		
Ve kezâ İrdebler muhtelifdir. Dimyat'ın Pirinc İrdebi		625	rıtl
Reşid'in		432	
Hinta İrdebi hesâb-ı mutavassıt ile	333	ve	bir

sülüs(dür).

(s. 59) İ'TİBÂR-I MÂLİ VE MUKÂBELE VE KUMPANYA VE POSTA

Bi'l-cümle Kıtâ'at-ı İslâmiye arasında Mısır'ın i'tibâr-ı mâlisi yolundadır. Zamâne terâkkîsinin müstelzim olduğu inşâ'at-ı cesîme için fevk'alâde lâzım gelen sermâyeleri Avrupa sermâyedâranından bulmuş ve bu duyûnun mesârifî muvâzene-i mâliyeye girdikten sonra her sene vâridâtından fazla bulub o fazla dahi imâlat-ı cesîmeye kapadıldıkda bulunmuşdur.

Sâl-i sâbık bizim 78 sâl-i şemsî mâliye bûdcesinde vâridatın yekûnu 1.489.421 ve mesârif 1.283.829 kise 394 gurûş olub 205.593 kise 106 gurûş fazla var. İşte emir bu merkezde olduğu halde Hükûmet-i hâzıra ashâb-ı emlâkin senevî veregeldikleri 'öşür ve harâc ve diğer tekâlifden cem'an 1.029.412 kise mikdarı nısfı olan altı yüz bin kûsur kiseye kadar tenzîl edip ahâliyi birkaç kat daha servetlendirmek tedbîrini eylemiştir.

Şöyle ki; ashâb-ı emlâk şimdi verdikleri tekâlifin altı mislini birden veyâhud altı sâl zarfında verirlerse bundan hâsıl olacak otuz şu kadar milyon lira ile bi'l-cümle duyûn kaldırılacak, binâberin bu duyûn yüzünden ahâlinin üzerine basmış olan masarîf ref' edilecek.

Bu te'diyenin ismine "*Mukabele*" denmiş, herkesin birden veya tedricen vereceği mukabele mikdarından yüzde sekiz ve sülüs fâide nisbetinde tenzîl olunarak altıncı sâl hitâmında nısf-ı tekâlif mahvolacak. Altı kere sekiz ve sülüs elli eder, yüzde elli ise nısf demek olduğundan ol vechile nısf tekâlif kalkar.

Şu zikr ettiğimiz tedbîr, sâl-i hâlde bâ-irâde-i Hidiviye teşkil (s. 60) olunmuş bir Meclis-i Mahsûs tarafından mazbata ile 'arz olundu. Mazbata dediğimiz Meclis-i Hususî'nin sûret-i kararındaki mukaddimedir ki bir sûreti işte ber-vech zîr kaydolundu.

SÛRET-İ MUKADDEME

Memleketin ahvâl-i mâliye-i hâzırası hakkında meclise bi'd-defa'ât icrâ-i müzâkerât olundukda ahvâl-i mezkûre gerçi çendân hatır-nâk olmayub bir müddet-i ma'lûme zarfında hüsn-ü tesviye ve idâresi mümkün ise de virilegelen fâizlerin yüksekliğine nazaran memleketimizin ileride servet ve refâhiyetine sebep olacak bir sûret-i mu'tedile ve ma'kûlenin icrâsına bakılmak lâzime-i hâl ve maslahatdan olduğu tebeyyün etmiştir. Çünkü Süveyş ter'ası memleketimize tahmîl-i bâr-ı girân eyledikten mâ'adâ ter'ı mezkûre kumpanyasına mebâligi-i cesîme te'diyesini icâb ettirmesi ve 'ahd-i sâbıktan kalma açık ile terâkim eden fâizlerin te'diyesi için Hükûmet-i Mısıriye'nin Avrupa'dan istikrâz-ı nukûda mecbûr ve muztar olması ve kezâ 'illet-i mevâşinin fâşı ve müstemir olduğu iki sene müddetce memleketin bir hayli fedâkarlıklar icrâsına mecbûr bulunması ve zirâ'at ve ticârete nâfi' olmak üzere bidâyet-i 'ahd-i Hidiv-i efhamîde icrâsına şurû' olunub itmâm ve ikmâlleri zarûriyât-ı umûrdan bulunan işgâl ve 'amâliyat-ı 'umûmiyenin mesârifi ve Amerika vakı'ası 'akabinde beldemize 'aks-i endâz sirâyet olan kesâd-ı hâl sebebiyle mazarrat ve hasârat-ı vefîrenin arızî olması gibi hâlâtın yekdiğere telahuk ve ta'kibi şu ahvâl-i hâzırâ-i mâliyeyi intâc etmiştir. Ve hazinenin muhtemel olduğu bunca külfete karşı memleketimizin servet ve yesâri şimdiye kadar bu derece-i mua'yenede mukâbele ve mukâvemet edebilmiş (s. 61) ise de hâlet-i mezkûreye mü'essir bir 'ilâcın tedârîki zarûriyat-ı mehâmm ve bunun şimdiden tedbîri umûr-u vacibetü'l-ihimâmında idüğü görülmüştür. Zirâ memleketin mâ-bihi'l-hayatı olan zirâ'atın medâr-ı kavâmı işgâl ve 'amâliyat-ı 'umûmiye olmakla ahvâl-i mâliyenin ıslâhına bir an akdem çâre bulunmadığı takdirde zirâ'atın işgâl ve 'amâliyat-ı mezkûreden inhirâmı câ-i havfdır. Şunun için ki taraf-ı hazineden verilmekte olan fa'izin aşuru mertebe yüksekliği memleketin ekser irâdını ibtilâ etmekde olduğu misüllü Avrupalıların bu tarafda câri olan usûl-i kazâiyelerine nazâran menfâ'ati gerek bizlere ve gerek onlara 'âid olan şu işgâl-i 'umûmiyemizi iltizâm tarîkiyle kendilerine ihâleye kadar varamıyoruz. İşte mevâdd-ı meşrûha meclisce lede't-tezkîr ve'l-mütâla'a ahvâl-i mâliyenin esbâbı Hükûmet tarafından verilegelen fâizin yüksekliğinden münba'is olduğu ve yalnız fâiz-i mezkûre emvâl-i arâzinin nısfından ziyâdesini istihlâk ettikten başka zürâ'ın sarraflara bi'z-zarûre te'diye edegeldikleri fâizin uluv-u si'rîne dahi sû-i tesiri olmağla bu keyfiyet teb'a-i ahâlisinin esnâf-ı sâiresine dahi sirâyet ve ta'mim ederek ahâlinin şu fâiz yüksekliği yüzünden kât-ender-kat mutazarrır olmalarına bâdi olacağı ve memleketin esbâb-ı servet ve yesârına bakılır ise fâizin bu dereceye varmasını istilzâm edecek hiçbir gûna vech ve dâi bulunmadığı ve fâizin uluv-u isti'arından

tertib eden zararın en çoğu ahâliye 'aid olduktan mâ'ada alacaklılara fâhiş fâiz verregelen yine bi'n-nefs kendileri olduğu tebeyyün etmekde, ahâlinin gerek şu ağır fâizden ve gerek üzerlerine matrûh olub yalnız fâizin te'diyesinden başka bir semeresi görülmeyen rüsûm ve avâ'iddin rehâyat olabilmesi için duyûn-u memleketin re'sü'l-mâlini kendi zimmetine alarak başkalara verilen fâiz ile bi'n-nefs kendilerinin mütmeti' ve müstefid olmaları (s. 62) tarîk-i meclisce düşünölmüş ve bunun üzerine Mâliye Nezâreti'nden Meclise takdim kılınan defter-i mizâniyeye ihâle-i nazar-ı dikkat olundukda ashâb-ı ârazi emvâl-i mukarrerinin altı seneliğini hazineye i'tâ etseler ve bunun mukâbilinde ârazileri emvâlinden tenzîl olunmak üzere kendilerine senevî yüzde sekiz ve sülüs i'tibâriyle bu hesâbca fâiz-i mezkûrun tenzîlinden sonra verecekleri altı senelik mâlin sâfisi kâffe-i duyûn-u hükûmetin ifâsına kâfi ve vâfi olacağı ve bu suretle Divân-ı Mâliye kendisinden matlûb olan duyûn ve fâizden kurtularak züra' dahi duyûn-u mezkûre ile fâizinin edâsı için Hazine-i Mâliyeye te'diyesi mukarrer olan emvâlın bir mikdarından rehâ olacakları yani Mâliye Nezâretinin sâlifü'z-zikr defter-i mizâniyesi muktezâsınca ahâlinin cemi' arâzi üzerine senevî mukarren olan emvâlın tamâm nisfından kurtulmuş olacağı müstebân olmuştur. Binâenaleyh bu tarîkin icrâsı ashâb-ı 'arâzinin emvâl-i matlûbeyi altı sene zarfında hükûmete te'diye ederek fâiz mukabilinde emvâl-i mukarrereden tenzîl olunmak üzere senevî yüzde sekiz ve sülüs mikdârını hâ'iz ve mütmet'i olmalarını istilzâm edecektir. Ancak her kim ber-vech-i peşin bir meblâğ verirse buna mukâbil teminât-ı lâzımeye desters Müslümanlar olmağla gerek mebâliğ-i mezkûrenin cihet-i sarf ve isti'mâlce ve gerek ahâlinin te'diye edeceği mebâliğ mukâbilinde emvâl ve 'öşürden icrâ olunacak tenkisâtın mü'ebbeden devâm ve bekâsınca hükûmet tarafından ahâliye itâ-i teminât olunması ve bu teminâtın evvelâ ashâb-ı arâziye verilecek hüccec-i şer'iyeye ve takâsit-i divâniyede keyfiyetin derci ve sâniyen emvâl ve öşrûn artık izdiyâdi mümkün olmayub fakat şark ve garb misüllü esbâb-ı kahriye ve ahvâl-i cebriye zuhûr edip de bunların vâki olacağı sene zarfında bir mikdar mesâriffin talebi lâzım gelir ise zîrde mübeyyin vech üzere taleb olunacağının ahâliye (s. 63) resmen temini hususundan ibâret olması Meclisce takrîr eylemiştir. Ancak bu vecihle icrâ olunmak Nezd-i Hazret-i Veliü'n-Ni'amide istinsâb buyurulduğu suretde ol bâbda Nezâret-i Mâliye'ye isdâr-ı evâmir-i 'âliye buyurulmazdan akdem mücebince mu'amele olunmağa rağbet edecek olanların fetholunacak defâtir-i mahsâsaya kayd-ı isim ettirmeleri için keyfiyetin ilânı bâbında emr-i-'âli sudûru mercûdur. Ve bi-mennih-i teâlâ bu sûret-i nâfianın temâmî-i icrâsıyla memleketimizin izâhat-ı sâbıka ve lâhikadan müstebân olacağı

üzere iktisâb-ı hayat taze ve istihsâl-i servet bî-endâze etmek yolunda böyle bir tedbîr dîl-pezîre sülûk itmiş memleketlerden ma'dûn olacağı me'muldur.

Bu arz üzerine Nezâret-i Dâhiliyeye şeref-sâdır olan fî 13 C sene 88 (M. 30 Ağustos 1871) rakam ve 88 numrolu emr-i 'âlinin suret-i tercümesidir.

“Umûmun intifâ'ı ve vatanın servet ve imâreti yolunda terâkkîsi ile beraber memleketin islâhat-ı mâliyesine medâr olacak tedâbiri hâvi Meclis-i Hususî'nin işbu kararı manzûrumuz olmuş ve bunun niyetden hayz-ı fiile isâli ve semerât-ı matlûbesinin iktitâf ve istihsâli için karar-ı mezkûrun umûma ilânına ve râğbet edenlerin kayd-ı esmâsına mahsûs defterlerin feth ve küşâdına ve bu vecihle râğıbların defter-i esmâsı mâliyeye vârid olduktan icâb-ı hâlin icrâsı zımnında evâmir-i lâzîmenin isdârı için neticesinin tarafımıza arzına mübâderet eylemeniz zımnında emrimiz isdâr kılındı”

(s. 64) Mazbatadan anlaşılacağı vecihle ashâb-ı emlâkin vereceği peşinât yani altı senelik tekâlif cebrî değildir. Ve bu peşinât “iâne” dahi değildir. Çünkü ahâli şu borcu bu suretle te'diyeden sonra mukaddema üzerlerine binmiş olan fâiz ve mesârifin meblâğı kendilerine fâide olarak terk olunacak, bu suret “istikrâz-ı dâhili” dahi tesmiye olunamaz suret-i mezkûre 'âdi ve pek sâde olarak “tenzîl-i tekalif”dir. Hulâsası Hükûmet diyor ki “her sâl verdiğiniz tekalifin altı mislini birden yâhud altı senede verirsiniz ondan sonra şimdiki verginizin nısfını tenzîl faidesine nâil olursunuz.”

Suret-i te'diyeyi ve bi'l-cümle icraâtı havi olan ta'rifenin birinci ve ikinci bendlerinde şöyle mûkayyed(dir);

BİRİNCİ BEND

Arâzi-i harâciye ve 'öşriye erbâbının edâ edeceği mukâbelenin kemmiyeti arâzi-i mezkûre üzerine el-hâletü'l hâzihi matrûh-ı emvâl ve 'öşrün altı seneliği mikdârınca olmalıdır.

İKİNCİ BEND

Ashâb-ı arâzinin te'diye edecekleri mukabele râğbetlerine göre ya birinci sene itibâr olunan işbu 88 (1871-1872) senesinde ve yahud altı seneyi tecâvüz etmemek şartıyla sinîn-i lâhikada verilmelidir.

(s. 65) Üçüncü bend mukabelenin faidesinin izah eyledikten kayd olundu.

ÜÇÜNCÜ BEND

Arâzi üzerine mukarrer olan emvâl yahud 'öşrûn altı seneliğini itâ edecek kimesnenin el-an-ı arâzisi üzerine merbût mâl ve yahud öşrûn yarısı mü'ebbeden ref'olunarak fî-mâ-ba'd ne arâzi-i haraciyesinin emvâli ve ne arazi öşriyesinin 'öşrû artırılmayacağı gibi birinci ve ikinci bendlerde beyân ve izâh olunan sûretle mukabelenin cümlesi tamamen i'tâ olunduktan sonra ne arâzi-i 'öşriyenin derecât-ı terfî ve ne arâzi-i harâciyenin emvâl-i mukarresi ta'dil olunmayacaktır

Ta'rifinin diger bendlerinde musarrahdır ki bu mukabelede arâzi-i harâciye, 'öşriye, vâhât-ı ib'âdiye, müstebâde hepsi müsâvidir, yani mukabeleleri icrâ olunduktan sonra hepsi bir hükme tâbidir, hatta mukabelesi icrâ' olunan arazi, arâzi-i mîrîyeden ise mîrîliğini lağvla mahlûl ve keza fâiz usulü kalmayacaktır.

Meclis-i Hususî'nin kararı ve ta'rifesi binlerce tab' olunub ahâliye tefhîm için neşredilmiş ve her merkezde defterler açılıb mukâbeleyi te'diyeye râzı olan ahâlinin tahrîrine başlanmış, bu emrin temşiyeti için Mâliye ve Harbiye Müdirleri iki koldan devre çıkmışlar, ba'zı muteber rivayete göre ilâ 15 Receb, 20 milyon lira kıymeti gösterecek kuyûd icrâ' olunmuş(tur) (s. 66) "Kumpanya-yi Aziziye" evvel emirde efrâd-ı ahâleden rağbet edenlere hisseleriyle teşkil olunmuşdu. Mu'ahheren idâre-i müstâkilesinin sû-i isti'mâli ahâlinin hisselerini itibârdan düşürmeye sebep olduğundan bizzat Hidiv-i Mısır Hazreti hisseleri tazmîn ve te'diye edip satın almışdır ve o günden beri "Posta-i Hidiviye" nâmıyla ma'rufdur.

POSTA

Fî 1870 sâl-i milâdide Posta-i Hidiviye dâhili olarak 888.581 mektûb 91.230 curnal ve 74.692 matbu'at ve hizmet-i muhtelite olarak 132.461 mektub 47.989 curnal ve 10.027 matbu'at nakleyledi.

Avusturya Postahânesi'ne (İskenderiye'ye) Avrupa'dan 161.213 ve Şark'dan 12.360 mektub vâsıl oldu. Bu posta Avrupa'ya 138.448 ve şarka 12.727 mektup nakleyledi.

İtalya Postahânesi Avrupa'dan 160.000 mektub, 172.000 curnal ve matbu'at aldı ve 121.000 mektub, 10.400 curnal ve matbu'at nakletti

Mısır ve Fransız Bankası nâmiyle sermâyesi yerlü ve Fransız hisselerinden mürekkeb olan bankanın re'sü'-l mâlî 25 milyon Frank idi. 29 Teşrîn-i Sâni Frengi 1871 Paris'den tecemmu' eden Hissedâran Meclisi'nde verilen karar ile bu sermâye 50 milyona iblâğ olunmuşdur.

İLÂVE

Bu sâlnâme tab' olunduktan sonra "Gotha"nın Cedîd Sâlnâmesinde görülen ba'zı tahrîr ber-vech zîr tercüme ile 'ilâve olundu.

Mısır'da ecânib konsoloslarının verdikleri ma'lûmâta nazaran fî 1870 milâdî İskenderiye'de bulunan nüfûs-u ecnebiye şöyledir;

Nüfûs

GreK (Rum ve Yunan)	31.000
İtalyan	14.052
Fransız	10.000
İngiliz	4500
Avusturyan	3000
Alman	500
Diğerân	683
Cem'ân	53.735

24.603 nüfûs İskenderiye'de temeskün ile yerleşmiştir. Mısır'ın diğer şehirlerinde bulunan ecânib ancak 30.000 nüfûs mikdâr(dır).

TİCÂRET

1586 Sâl-i Kıbtîde (min 9 September (Eylül) 1869 ilâ 10 September 1870 milâdî) zikrolunacak gümrüklerden ihrâc ve idhâl olunan eşya kıymetlerin resmi defteri ;

MİLYON GURÛŞ HESÂBİYLE

Gümrük	İhrâcât	İdhâlât
İskenderiye	861,9	366,0
Dimyat	59,1	00,3
Porsa'id	11,1	11,0
Süveyş	80,6	20,1
El Arîş	03,6	02,4
Kasir	34,3	00,1

Sevâkin	45.8	00.1
Masu'â	22.9	00.1
--	1119.4	400.2

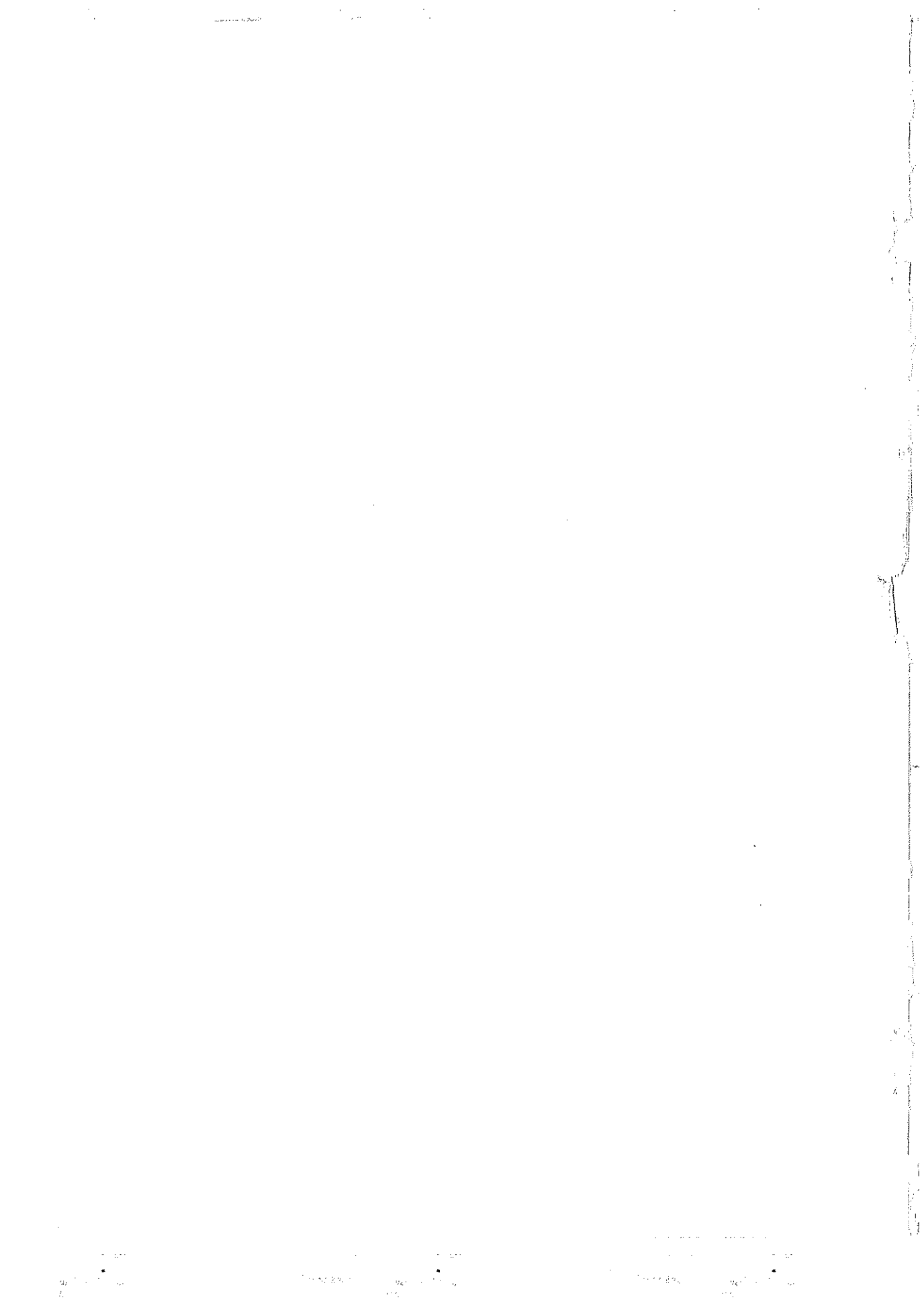
Mezkûr Gotha Sâlnâmesinin kaydedildiği bir defter-i husûsinin hulâsa-i yekûnuna göre sâl-i mezbûrede yalnız İskenderiye'den ihrâcât ve idhâlât şudur:

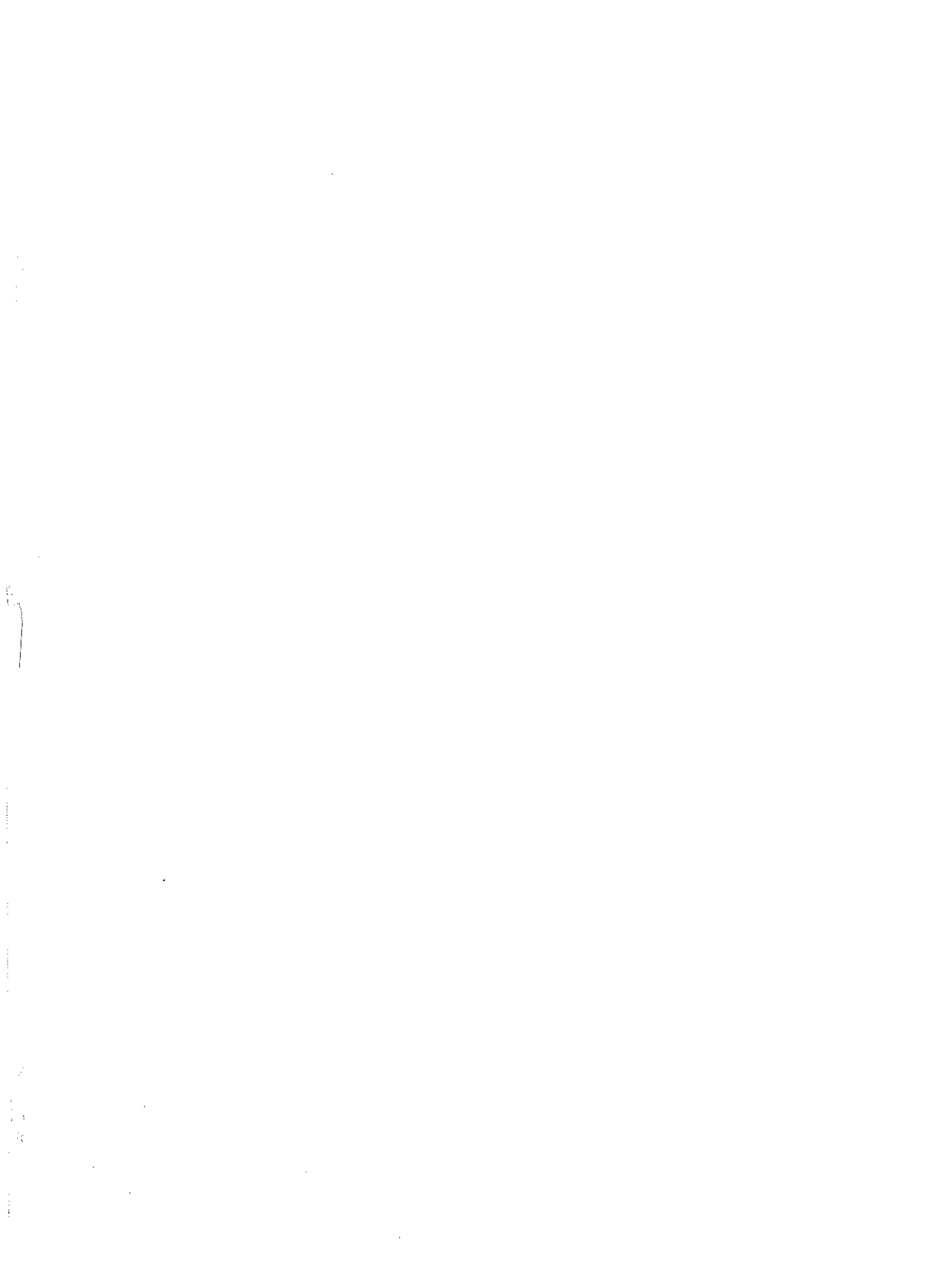
İdhalat	İhrâcât
Gurûş	Gurûş
4.852.000.000	7.520.000.000

İhrâcât arasında külliyyetlü pamuk (1.229.916 kantar), pamuk tohumu (71 milyon gurûşluk), bakla 32 milyon 5 yüz bin gurûşluk, şeker 30 milyon gurûşluk, samağ 28 milyon 3 yüz bin, kahve 12 milyon 6 yüz bin.

LİMÂNLARDA SEFÂİN FÎ 1770 MİLÂDÎ

	'Aded-i Sefâin	Tonilata	Yolcu
İskenderiye	2886	1.403.393	64.328
Dimyat	470	389.557	236
Porsa'id	1294	739.249	47.724
Süveys	726	534.537	55.573

Handwritten notes or markings along the right edge of the page, possibly bleed-through from the reverse side.